

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Jiří Krzák

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra psychologie a sociologie

Bakalářská práce

Šikana, agresivita a agresivní projevy mezi odsouzenými

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Hála

Autor práce: Jiří Krzák

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: III.

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a zdrojů uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

16. června 2008

Jiří Krzák

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Jaroslavu Hálovi za cenné odborné rady, metodické vedení, připomínky a za ochotu a vstřícnost při konzultacích.

ÚVOD.....	6
1. AGRESE, ŠIKANA A SOUVISEJÍCÍ TERMÍNY.....	8
1.1 AGRESE A SOUVISEJÍCÍ POJMY	8
1.2 ŠIKANA JAKO SPECIFICKÝ DRUH AGRESE	11
1.3 STÁDIA ŠIKANY	12
1.4 PROTAGONISTÉ ŠIKANY – AGRESOŘI	14
1.5 OBĚTI ŠIKANY A JEJÍ DŮSLEDKY	16
1.6 PŘÍČINY ŠIKANY	17
2. ÚČEL A MÍSTO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY.....	19
3. PROBLEMATIKA AGRESE A ŠIKANY MEZI ODSOUZENÝMI....	23
3.1 AGRESE PROTI PERSONÁLU	24
3.2 AGRESE PROTI MAJETKU	25
3.3 AGRESE PROTI SPOLUODSOUZENÝM	26
3.3.1 <i>Verbální agrese mezi odsouzenými.....</i>	<i>26</i>
3.3.2 <i>Fyzická agrese mezi odsouzenými.....</i>	<i>27</i>
3.3.3 <i>Šikana mezi odsouzenými.....</i>	<i>27</i>
3.3.3.1 <i>Možnosti odhalení.....</i>	<i>28</i>
3.3.3.1.1 <i>Lékařské a vizuální prohlídky odsouzených.....</i>	<i>30</i>
3.4 AUTOAGRESE – SEBEVRAŽEDNÉ JEDNÁNÍ A AUTOMUTILACE	31
4. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ AGRESIVITU U ODSOUZENÝCH	34
4.1 DRUHÝ ŽIVOT ODSOUZENÝCH	37
4.2 VLIV ZNEUŽÍVANÍ DROG, LÉČIV A ALKOHOLU	41
4.3 DIFERENCIACE (KLASIFIKACE) ODSOUZENÝCH.....	43
4.4 NEVYHOVUJÍCÍ PROSTŘEDÍ VĚZNIC.....	45
4.5 NEDOSTATEČNÁ KAPACITA VĚZNIC.....	46
5. MOŽNOSTI PREVENCE AGRESIVNÍCH PROJEVŮ	48
5.1 PROGRAMY ZACHÁZENÍ	49
5.1.1 <i>Zaměstnávání odsouzených a volnočasové aktivity.....</i>	<i>50</i>
5.2 DIFERENCIACE ODSOUZENÝCH UMISŤOVANÝCH SPOLEČNĚ NA CELY	52
5.3 PROFESNĚ ZDATNÝ PERSONÁL	54
5.4 REPRESIVNÍ OPATŘENÍ.....	55
6. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ PŘEDPOKLADŮ AGRESE	57
6.1 TÉMA, CÍL A CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	57
6.2 HYPOTÉZY A POUŽITÉ METODY STATISTICKÉHO ŠETŘENÍ.....	58
6.3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU ODSOUZENÝCH	59
6.4 REALIZACE.....	60
6.5 ZHODNOCENÍ PLATNOSTI HYPOTÉZY A DALŠÍCH DAT	63
ZÁVĚR.....	65
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67

SEZNAM PŘÍLOH	71
PŘÍLOHY	72

ÚVOD

Úvodem bych rád ocitoval pár úryvků z knihy zachycující vzpomínky odsouzeného na život „za mřížemi“, které korespondují s dále v textu uváděnými negativními jevy ve vězení:

„V první řadě bych měl začít u sebe. Jsem Rom a nebyl jsem žádný svatoušek. Vězeňskému prostředí jsem se musel přizpůsobit. Několikrát jsem uvažoval o sebevraždě, byl jsem psychicky na dně. Několikrát jsem si sáhl na vlastní zdraví. Dával jsem si například do očí inkoustovou tuhu, jen abych se alespoň na chvíli vymanil z tohoto prostředí...“.

... odsouzený, zvaný Patnáct ran se zamiloval do spoluvězně a jednoho dne se s ním pohádal ze žárlivosti, že se často bavil s nějakým jiným odsouzeným. Potom někde ještě zaslechl, že jeho parťák chce jít za vychovatelem a požádat o přeložení na jinou celu. Toto Patnáct ran strašně pobouřilo, nevěděl, že to spoluvězeň říkal úmyslně, aby zjistil, jak bude reagovat. Věděl dobře, že se Patnáct ran zamiloval a proto mu dělal takové naschvály. Při následné hádce se Patnáct ran strašně rozčílil a vzal na něj židli. Když viděl, jak krvácí, dostal se do transu. Mlátil ho tak strašně, že ani sám nevěděl, kam ho tluče. Chodbaři, kteří slyšeli hádku naštěstí okamžitě přivolali bachaře...

...apeloval jsem na to, že to musí udělat, protože jsem se dozvěděl, že Beny nám kazí přestěhování. Když bylo koupání, vzal s sebou tedy do ručníku šroubovák, hned při příchodu na koupání ho vytáhl a dal ho Benymu na krk. A začal jsem mluvit já: „Okamžitě stáhneš všechny intriky nebo příští koupání už budeš mezi mrtvými.“ Fanfánovi jsem řekl, aby trochu přitvrdil, tak mu udělal pěkný důlek pod krkem. Všichni ostatní byli v rohu a nechali celou věc proběhnout. Byli trochu vyplašení....“¹

Téma a problematiku bakalářské práce jsem si zvolil především pro skutečnost osobní zainteresovanosti při řešení prakticky každodenních konfliktních situací mezi odsouzenými.

¹ Herák, L. *Za mřížemi*. Brno, 2003, s. 5,14,21.

V plzeňské věznici pracuji již 13 let a nemohu konstatovat, že by se v průběhu doby dařilo nějak zásadně eliminovat agresivní projevy odsouzených - viz příloha č. I. Výhodou při zpracování pro mne byla znalost vězeňského prostředí získaná každodenní prací ve funkci vychovatele oddělení výkonu trestu. Cílem této práce je, shrnout problematiku agresivních projevů mezi odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody. V jednotlivých kapitolách budou postupně popsány nejčastější formy agresivity odsouzených a následně rozebrány možné příčiny či stimulanty k tomuto jednání. Samostatná kapitola bude též věnována nastínění případných preventivních opatření, která mohou směřovat k minimalizaci agresivních projevů

Závěrečné výzkumné šetření pak bylo provedeno s cílem zpřesnit možné příčiny vzájemného agresivního chování odsouzených ve sledovaném období let 2006 – 2007. Orientace celého výzkumného šetření byla zúžena výhradně na heteroagresi odsouzených.

Mám za to, že závažnost uváděné problematiky je značná a její řešení se stává pro majoritní společnost důležité. Tuto skutečnost nemění ani fakt, že popisované jevy jsou ukryty před zraky společnosti za zdmi věznic. Je nutné si uvědomit, že většina odsouzených je ve výkonu trestu odnětí svobody na dobu určitou a menší četnost agresivity a násilí se může pozitivně promítnout do sociálního ovlivnění jednotlivých členů vězeňské subkultury a tím i do určité míry na efektivitě následné resocializace odsouzeného. Nelze ani opomenout, že značná část agresivních projevů odsouzených je zásadním porušením Listiny základních práv a svobod i samotné litery zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Tomuto je pak nutné čelit všemi možnými preventivními opatřeními, represivní nevynímaje.

1. AGRESE, ŠIKANA A SOUVISEJÍCÍ TERMÍNY

Téma lidské agresivity se dnes jeví velmi aktuální. Agrese a agresivita jsou předmětem bouřlivých diskusí na poli veřejném i vědeckém. Společnost se zdá být pobouřena stále se zvyšující agresivitou a brutalitou. Třebaže se jedná o téma tolik diskutované, převážná většina populace má o příčinách tohoto jevu velmi nejasné a mnohdy značně zkreslené představy. Postoje společnosti k agresi a agresivitě se často omezují na pouhou kritiku médií a napodobovaných vzorů.

Na poli vědeckém rovněž není situace jednoznačná. Spory o příčinách agresivního chování trvají snad od vzniku tohoto pojmu. Názory na příčiny agresivity se u různých autorů liší a mnohdy jsou přímo protikladné. Třebaže ještě dnes existují zastánci dílčích teorií, kteří připouštějí pouze své pojetí a ostatní rázně odmítají, přiklání se většina moderních odborníků k názoru, že agresivita je jev značně složitý a na jeho vzniku se podílí jak faktory vnitřní, tak faktory společenské, tedy vnější.

Člověk přichází na svět jako biologická bytost s výraznou dispozicí k socializaci. Pod vlivem prostředí se konkrétní dispozice buď rozvine, nebo vyhasne, a to platí i o agresivních dispozicích. Agresivní chování jedince je tedy vždy ovlivněno komplexem příčin.²

1.1 AGRESE A SOUVISEJÍCÍ POJMY

Agrese. Většinou definic je společné to, že agrese představuje škodlivé chování, čímž jsou zmíněny jak psychické, tak fyzické škody. „*Agresí rozumíme destruktivní chování, směřující k fyzickému (brachiálnímu), slovnímu (urážka, pomluva) nebo symbolickému (pomocí gest) útoku vůči jinému jedinci (předmětu).*“³ F. Hacker⁴ ji definuje: „... jako onu v člověku spočívající dispozici a energii, která se projevuje původně v aktivitě a později v nejrozmanitějších

² Kocurová, M. *Agresivita a šikanování*. Plzeň, 2002, s. 2.

³ Spurný, J. *Psychologie násilí*. Praha, 1996, s. 17.

⁴ in Nakonečný, M. *Motivace lidského chování*. Praha, 1996, s. 201.

individuálních a kolektivních sociálně naučených a sociálně zprostředkovaných formách od sebeprosazování až ke krutosti.“ „Agrese je zabudována do celého způsobu našeho života. Slabost pro surové jednání, které nás vzrušuje, je jedním ze základních lidských instinktů. Někteří autoři považují agresi za základní hnací sílu veškerého lidského konání, za vůli k moci, za podstatnou složku úsilí o individualizaci jedince“.⁵

Některé teorie předpokládají, že agrese je vrozená a neodvratitelná, jiné tvrdí, že vzniká na základě nepříznivých podmínek prostředí, učíme se ji, a tak je možné se jí zbavit nebo ji přeučit.⁶ Asi nejobsáhlejší monografii o agresi napsal E. Fromm⁷, který sám přispěl k diskusi na toto téma rozdělením agrese na **benigní** (nezhoubná, účelová) a **maligní** (zhoubná, samoučelná, specificky lidská krutost nesloužící fyziologickému přežití člověka). „Vlastní „zlo“ v člověku může být nejen ryzí pudové jednání, ale i racionálně promyšlené, plánované jednání proti morálním zásadám. Takové jednání je pak složitěji motivované a je nutno jej posuzovat jinak než jednání pudové (jinak se posuzuje zabití v afektu a jinak úmyslné usmrcení – vražda).“⁸

„**Agresivita** je tendence k násilnému jednání, tedy to, co jedince k agresi vede. V užším slova smyslu se tento termín vztahuje k bojové povaze, v širším pojetí charakterizuje dynamismus jedince, který se osvědčuje, který neutíká ani před potížemi, ani před bojem. „Za předpokladu chápání agresivity jako dispozice k agresivnímu chování se lze právem domnívat, že člověk s vysokou mírou agresivity je náchylný v různých situacích snadno a často i agresivně jednat“.⁹ Nakonečný upozorňuje, že „člověk, stejně jako některé druhy zvířat, hledá při měštnání agresivního pudu jeho odreagování, což snižuje práh pro vyvolání agrese vnějšími podněty a objevuje se spontánní agresivní chování, projevující se

⁵ Spurný, J. *Psychologie násilí*. Praha, 1996, s. 17.

⁶ Kern, H. et.al. *Přehled psychologie*. Praha, 1999, s. 69.

⁷ Fromm, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha, 1997, s. 189, 221.

⁸ Drvota, S. *Od zvířete k člověku*. Praha, 1979, s. 148.

⁹ Čermák, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár n. Sázavou, 1998, s. 12 – 13.

vyhledáváním příležitostí k útokům na druhé, ale také zvýšenou vztahovačností, zejména úkornou, a předrážděností."¹⁰

„Násilí je některými autory označováno, jako nižší stupeň agrese. Jde o čin nebo činnost, kterou jinému působíme škodu, újmu, kdy ubližujeme – na zdraví, na majetku atd. Současné, modernější pojetí násilí chápe jako prostředek či způsob, jak donutit jedince či jinou sociální skupinu činit něco, co sami nechtějí, popřípadě znemožnit vykovávat něco, co by vykonávat chtěli.“¹¹

Koukolík (1996, s. 200) uvádí, že: „násilím rozumíme druh lidského chování, které lidi záměrně ohrožuje fyzickou újmu, pokouší se jí přivodit anebo ji přivodí.“¹²

„Hostilita je nepřátelský postoj zaměřený proti sobě nebo jiným osobám s projevy nepřátelství a agrese. Je často vyvolána žárlivostí, závistí, případně chorobnými duševními pochody jako jsou paranoia aj.“¹³ Hostilita je svou podstatou postoj osobnosti s typickými projevy nepřátelství, zatrpklosti, negativismu, odporu vůči okolí. Ovšem na rozdíl od agresivity, která je do značné míry determinována biologicky, je hostilita formována převážně psychosociálními vlivy.¹⁴ Čermák uvádí, že: „pro hostilního jedince je typické, že jiné lidi hodnotí téměř výlučně kriticky a negativně. Lze říci, že tak dává najevo svůj negativní vztah k nim.“¹⁵

„Afekt vzteku je silný, bouřlivě, ale krátce probíhající citový stav; např. hněv.“ projevující se vegetativními reakcemi.¹⁶ „Afekt vzteku vzniká náhle, je naléhavý a těžko ovladatelný. Jedinec v takovém stavu nerespektuje společenské normy a tendence k násilí jsou extrémně patrné.“¹⁷

¹⁰ Nakonečný, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha, 1997, s. 11.

¹¹ Gál, F. *Násilí*. Praha, 1994, s. 85.

¹² In Kocurová, M. *Agresivita a šikanování*. Plzeň, 2002, s. 3.

¹³ Hartl, P. *Psychologický slovník*. Praha, 1994, s. 64.

¹⁴ Heretik, A. *Základy forenzní psychologie*. Bratislava, 1994, s. 145.

¹⁵ Čermák, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár n. Sázavou, 1999, s. 13.

¹⁶ Hartl, P. *Psychologický slovník*. Praha, 1994, s. 7.

¹⁷ Čermák, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár n. Sázavou, 1998, s. 13.

1.2 ŠIKANA JAKO SPECIFICKÝ DRUH AGRESE

Šikana je tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji mezi vrstevníky. Původci šikany bývají jedinci nadprůměrně tělesně zdatnější, silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze (pro svůj záměr si získají skupinu). Mnoho více či méně přesných definic vychází z práce Nora Olweuse, který šikanu definoval jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů (většinou malé) proti jedinci nebo malé skupině obětí. Je zde však patrný určitý významový posun proti původnímu francouzskému „*chicane*“, které je chápáno jako zlomyslné obtěžování, týrání, sužování a pronásledování, a to zejména politické či byrokratické lpění na liteře předpisů.¹⁸

*„Šikana je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je zejména omezována osobní svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětím ubližováno na zdraví či na majetku. Jedná se o složitý a komplexní problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví.“*¹⁹ Šikanování je zvláštním samoučelným, asymetrickým typem agrese, kdy **agrese při šikanování není pouze prostředkem ale i cílem chování.**

Prorůstáním šikany do všech sociálních skupin společnosti se k jejímu rozlišení začaly používat termíny **bullying** pro šikanu mezi mládeží; **mobbing**, **bossing** a **sexual harassment** pro šikanu mezi dospělými na pracovišti.

- **Bullying** označuje šikování žáků mezi sebou, a to nejčastěji posměchem, nadávkami, pomluvami, hrozbami, výpraskem, okrádáním či vyobcováním z kolektivu.
- **Mobbing** lze stručně charakterizovat jako: „*systematické zákulisní intrikování, nadávky, pomluvy a různé naschvály mezi kolegy na pracovišti, jejichž cílem je dotyčného donutit, aby opustil pracoviště z vlastní vůle.*“²⁰

¹⁸ Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha, 1995, s. 18, 25 – 32.

¹⁹ Lovacova, L. *Šikana*. Praha, 2006, s. 6.

²⁰ Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, 2003, s. 19.

- **Bossing** je obdobou mobbingu, avšak šikanování se dopouští přímý nadřizený vůči podřízeným. (např. zadávání nesmyslných úkolů či požadavků na splnění očividně nereálných termínů).²¹
 - **Sexual harassment** je zvláštní formou mobbingu. Jde o úmyslné, sexuálně motivované jednání (sexuální počínání, vybízení k němu, sexuálně motivované tělesné dotyky, výroky jednoznačně sexuálního obsahu apod.).²²

1.3 STÁDIA ŠIKANY

K vlastnímu zrodu šikany nejsou nutné zcela výjimečné podmínky, například absence kázně a přítomnost patologického sadisty. Šikana může vznikat v každé skupině, kde se agresory mohou stát zcela normální, mnohdy pedagogy či vychovateli velmi oblíbení jedinci. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikany nejsou nemocní sadisté, ale „obyčejní“ jedinci. Šikanu je nutno chápat jako onemocnění celé skupiny. Není jen záležitostí dvojice šikanující-šikanovaný, případně několika jedinců, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá „podhoubí“ v tom co se odehrává v celé skupině. Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj, který začíná od zárodečné podoby tzv. **ostrakismu** k nejvyššímu, pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny, který již v mnohém nápadně připomíná fašistickou totalitu.²³

Následující schéma zachycuje negativní proces vývoje skupinové dynamiky, jímž se ničí a mrzačí vztahy mezi členy skupiny:²⁴

§ První stadium : zrod šikany - ostrakismus

V počátečním a nejmírnějším stadiu se jedná zejména o izolaci postiženého jedince. Oběť nemá žádné kamarády a nikdo jej nebere vážně. Komunikace

²¹ Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, 2003, s. 19.

²² Kocurová, M. *Agresivita a šikanování*. Plzeň, 2002, s. 9.

²³ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha, 2001, s. 35-36.

²⁴ Lovacova, L. *Šikana*. Praha, 2006, s. 6 – 8.

probíhá převážně znevažujícím způsobem. Oběť je zesměšňována, mívá hanlivou přezdívku a na její účet se dělají různé „přátelské“ legrácky a vtípky. Tyto situace jsou již zárodečnou podobou šikanování a je zde riziko dalšího negativního vývoje.

§ **Druhé stádium : fyzická agrese a přitvrzování manipulace**

Agresor mapuje situaci a testuje, kam až manipulace může zajít. Zkouší takzvaně přitvrdit a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních členů skupiny, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.

„Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích jednotlivců k šikanování. Pokud ve skupině převažuje soudržnost, kamarádské vztahy a pozitivní morální hodnoty, pokusy o šikanování neuspějí. Pokud jsou však pokusy o šikanování trpěny je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření.“²⁵

§ **Třetí stádium : klíčový moment – vytvoření jádra**

V tomto stádiu se sympatizující jedinci s agresorem spojí a vytvoří společnou strategii výběru obětí. Šikanování tak nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí je již pevné a pokud se nyní nevytvoří silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu, jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé skupiny. Silné podskupiny charakterově slušných jednotlivců se však vyskytují velmi ojediněle a pokud ano, tak jsou v nevýhodě, protože dodržují na rozdíl od agresorů pravidla.

§ **Čtvrté stádium: Mlčící většina - většina přijímá normy agresorů**

„V případě, že není ve skupině silná férová podskupina, činnost jádra agresorů bude bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem.“²⁶ Sílí tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec většinou aktivně zapojují. Hlavní roli hraje samozřejmě

²⁵ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha, 2001, s. 36.

²⁶ Tamtéž, s. 39.

strach, že pokud by zůstali stranou, mohli by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice obětí.

§ **Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana**

V tomto pátém stádiu normy agresorů již přijímají nebo alespoň respektují všichni členové skupiny – včetně týraných a terorizovaných. Stěžování si vede u obětí nejen k velkému strachu, ale i pocitům viny. *„Postupem času dochází k narůstání a zdokonalování násilí. Agresori ztrácejí i poslední zbytky zábrán, smysl pro realitu, jsou puzeni (nutkáni) k opakování násilí. V malé skupině na celé čáře vítězí zlo... Původně neutrální či mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější, když ze zájmem přihlížejí a pozorují situaci, popř. se stále aktivněji připojují k týrání nebo samostatně šikanování realizují. Brutální násilí se ve skupině začíná považovat za něco normálního, popř. za výbornou legraci. Neúnosnost vlastního utrpení řeší oběti únikem do nemoci, záškoláctvím, pokusem o sebevraždu, eventuálně se zhroutí. Někdy se v důsledku velkého násilí a těžkého zranění existence šikanování provalí“²⁷*

Tyto nejbrutálnější formy šikany se odehrávají tam, kde je oběť nucena žít společně s agresorem a kde je uplatňován tvrdý autoritativní přístup, pro který je příznačná tuhá vnější kázeň. Nejvyšší stupeň šikanování je příznačný spíše ve výchovných ústavech pro mládež, věznicích a vojenském prostředí.

1.4 PROTAGONISTÉ ŠIKANY – AGRESOŘI

Agresoři – jako agresor je označován jednotlivec či skupina, která šikanuje. Osobnost agresora může mít několik různých podob. Jedná se ve většině případů o osobu nadprůměrně tělesně zdatnou a silnou. *Jedním z majoritních společenských znaků je též snaha dominovat a ovládat okolí. Dalším typickým znakem je nedostatek morálního cítění, absence jakýchkoli pocitů viny, lítosti. Mohou být nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní a omezení,*

²⁷ Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, 2003, s. 29 – 32.

*mají sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti.*²⁸ Oběť hodnotí jako méněcennou bytost, pro níž platí jiná pravidla a často přesouvá zodpovědnost za šikanu na oběť. Způsob, kdy agresor svaluje vinu na oběť, lze označit jako **racionalizaci**. Většina násilníků vykazuje vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti bývají oblíbeni a obdivováni. Agresivní chování se u nich zpravidla projevuje již od raného věku. Rodiče agresorů bývají k agresivnímu jednání tolerantnější nebo jej podporují. V rodinách agresorů je častěji než v jiných přítomno tělesné i psychické násilí, a to nejen ve vztahu k dětem, ale zejména ve vztahu mezi rodiči. Ohroženy jsou ale i děti z rodin plně zaměstnaných rodičů, kteří nemohou dětem věnovat dostatečnou pozornost. Existuje však i nebezpečí, že se tlaku šikany poddá i docela obyčejný člověk, který se iniciátorem šikany stane v zoufalé snaze na sebe strhnout pozornost, toužící po obdivu a uznání. Svou roli zde sehrávají také informační média a přemíra násilí v nich, která v člověku posiluje jeho slabá místa a může jej vyprovokovat k napodobování. Televize, počítačové hry a tiskoviny zahlcují mládež násilím kdy ve většině předkládané produkce člověk nenalezne věrohodně zobrazený soucit, bolest, utrpení ani pocit viny.²⁹

Na základě analogie určitých rysů, charakterového rozdělení a typologie iniciátorů šikany se agresori dělí na následující typy:

§ *První typ je hrubý, primitivní, impulzivní se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy - narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.*

§ *Druhý typ „oblíbenec“ je velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.*

²⁸ Lovasová, L. *Šikana*. Praha, 2006, s. 12.

²⁹ Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha, 1997, s. 49,66.

§ *Třetím typem agresora je „srandista“, optimistický, dobrodružný se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.³⁰*

1.5 OBĚTI ŠIKANY A JEJÍ DŮSLEDKY

Popsat osobnost oběti je mnohem obtížnější. Neexistuje totiž žádný univerzální typ oběti, což poměrně výstižně vyjádřil Kolář: „*Téměř každá skupina si najde nějakou menší oběť a kritéria jsou velmi rozmanitá. Někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kdokoliv.*“³¹ Přesto je alespoň do jisté míry typizace obětí možná, neboť existují určité rysy v chování a jednání obětí, které agresori umí velmi dobře vycítit a zcela efektivně využít. Velice častým motivem bývá fyzická odlišnost. Jedinci přitahující násilí bývají tělesně slabší, neobratní, obézní či jinak hendikepovaní. Specifickým druhem šikany, která se zakládá na fyzické odlišnosti, je šikana rasová. Nebude jistě žádným překvapením, že provokujícím faktorem může být jakákoliv psychická odlišnost. Je to především příliš viditelná bojácnost, slabá reaktivita v zátěžových situacích – jedinci, kteří snadno propadají panice, výčtkám svědomí, přílišné sebekritičnosti. Napadenými se tak mohou stát i jedinci zkušení a kompetentní, nekonfliktní, ne výrazně provokativní nebo autoritativní ve svých postojích, fyzicky zdatní, ve svém konání rozhodní. Z toho byl vyvozen prakticky závěr, že pro stanovení stupně připravenosti stát se obětí šikanování nejsou rozhodující pouze osobnostní vlastnosti či jednání oběti, ale existence a působení všech faktorů utvářejících situaci násilné interakce, tj. agresivní jednání pachatele, pasivní chování oběti a podmínky (zejména sociální klima lhostejnosti a nevšímavosti ostatních účastníků situace), v nichž

³⁰ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha, 2001, s. 86 – 87.

³¹ Tamtéž, s. 87.

k násilné interakci dochází. Při vhodné „konstelaci“ spouštěcích faktorů (a za mírného vlastního přispění) hrozí komukoli z nás.

Prakticky všechny druhy šikany jsou projevem patologických interpersonálních vztahů, které vyvolávají u oběti obvykle dlouhodobější, stupňující se psychické zatížení a snahu uniknout ze situace jakýmkoliv způsobem. Výjimky nejsou ani pokusy o sebevraždu. Újma způsobená oběti se však nezastavuje na hranicích postižené skupiny. Může zasáhnout kohokoliv. První na řadě bývá rodina oběti, která je zasažena tragédií oběti i dalšími traumatickými okolnostmi (třeba nevhodně vedeným vyšetřováním). Jsou známy případy, kdy se rodič zhroutil, po seznámení s podrobnostmi o mučení svého dítěte. V některých případech může psychické poškození zůstat trvalé.³²

*Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé, nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci. Pak poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti.*³³

1.6 PŘÍČINY ŠIKANY

Šikana má více příčin. Některé jsou zřejmé na první pohled, jiné objevíme až při bližším prozkoumávání vzniklého problému.

Jednou z příčin může být tlak kolektivu. Tlak, který nutí např. chlapce či muže, aby byli mužně tvrdí (což se od nich očekává), aby se nebáli rány a aby ji případně také dovedli dát. Změkčilost se nepřipouští.

Jsou tu však i jiné příčiny. První z nich může být ***touha po moci***, přání ovládat druhého člověka. Říčan k tomu píše: „...*když lidi ovládáme, pomůže nám to splnit jiná přání, uspokojit jiné potřeby (např. zmocnit se nějaké věci, vynutit si různé*

³² Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, 2003, s. 35-36.

³³ Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha, 1997. s. 68.

služby a výhody). Je to však složitější. Ve hře bývá i čistě mocenský motiv, *moc sama nám „chutná“, cítíme se dobře, když můžeme někoho ovládat, když je nám vydán na milost a nemilost.* ³⁴

Dalším je **motiv krutosti**. Člověku prostě někdy působí potěšení, když vidí druhého trpět. Psychoanalytici zjistili, že tento motiv dřímá ve většině lidí a je možné to probudit.

Jisté místo zde má i **zvědavost**. Někomu ubližovat, lze brát i s trochou nadsázky, jako experiment. Opět budu citovat: *„Jak se člověk (oběť) zachová ve strachu, bolesti a ponížení, k čemu se dá přinutit? Mučitel (i mučený) cítí, že takováto situace člověka duševně obnaží, takže je možné podívat se až na dno jeho bytosti, která je v tu chvíli jakoby rozložena.* ³⁵

A poslední dle mého soudu ta nejčastější příčina je **nuda a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích, po senzaci**. K týrání bezbranného zde vede primitivní touha bavit se a mít nějaké vzrušení

³⁴ Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha, 1995, s. 30.

³⁵ Tamtéž.

2. ÚČEL A MÍSTO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Jelikož se chci ve své bakalářské práci zaměřit na agresivní projevy mezi odsouzenými v tak specifickém prostředí, jakým věznice bezesporu jsou, na následujících řádcích bych alespoň ve stručnosti vysvětlil pojmy jako *účel výkonu trestu* a *místo výkonu trestu* odnětí svobody.

Trest měl od samého počátku sloužit lidem jako prostředek (nástroj) nátlaku, s cílem změnit jednání jedinců, kteří se chovají nežádoucím způsobem. Špatné činy byly trestány s cílem vychovávat; zařadit osobu do skupiny a vytýčit jí obecně akceptovaný směr vývoje. Postupně během let byly modifikovány druhy a formy uplatňovaných protiopatření a trest se ve svém pojetí vyvíjel od prostředku sociální msty, pomsty a odplaty, až po institut trestního práva, které v současné době změnilo chápání trestu z odvetného na trest výchovný jako možnost nápravy. Pohledy na trest a jeho úlohu ve společnosti byly a jsou určovány především úrovní právního vědomí, chápáním morálních a filosofických hodnot i celkovou politickou a ekonomickou situací.³⁶

Výkon trestu odnětí svobody je nejzávažnější sankcí vyplývající z našich trestních zákonů. Jeho účel je dán Trestním zákonem č. 140/1961 Sb. Hlava 4, § 23, odst. 1, kde je uvedeno: „*Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.*“ Toto je třeba dodržet za podmínky odst. 2 téhož zákona, která hovoří o skutečnosti, že: „*Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.*“

Dle mého názoru lze konstatovat, že ochrana společnosti i zabránění páchání další trestné činnosti jsou po dobu výkonu trestu odnětí svobody stoprocentně dodrženy. Výjimky jsou vesměs spojeny s životem odsouzených a jedná se o trestné činy, které páchají ve většině případů mezi sebou. Není to příliš

³⁶ Stankowski, A. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava, 2004, s. 37.

optimistické zkonstatování, ale tyto případy tíží spíše nás, zaměstnance věznic, případně samotné odsouzené než společnost vně věznic.

U další z daných podmínek účelu výkonu trestu je situace složitější a její plnění diskutabilnější. *Třetí způsob naplňování regulativní funkce trestu představuje úsilí změny chování, eventuálně osobnosti provinilce. Zejména v případě od souzení k trestu odnětí svobody má být takto vytvořený časový prostor intenzivně využit k útlumu nežádoucího chování a naopak k rozvíjení nejrůznějších forem prosociálního chování.*³⁷ Následné působení samotného institutu výkonu trestu na změnu chování v pozitivním slova smyslu je přinejmenším problematické. Smutnou pravdou totiž je, že při pohledu na zvyšující se počty recidivujících pachatelů trestné činnosti, nevychází tato část plnění zákona příliš kladně. Nutno si však uvědomit, že samotné uvěznění může fatálně změnit celý další život jedince a v některých případech právě být i do značné míry příčinou recidivy jeho kriminálního chování.³⁸ Stejně mohou zkonstatovat i preventivní působení výkonu trestu odnětí svobody na ostatní členy společnosti. Opětovně dochází k rozporu mezi úmyslem zákonodárců a výsledkem. O tomto svědčí jak zvyšující se počty trestných činů, tak i masová podpora veřejnosti některým mediálně známým odsouzeným. Zde je ovšem potřeba uvést, že účinnost ostatních trestů je na tom obdobně snad i hůře. Přesto se společnost před pachateli trestné činnosti bránit musí, a to i v případě, že původně zamýšlená výslednost není stoprocentní.

Výkon trestu odnětí svobody upravuje Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o výkonu trestu) a Vyhláška MS č. 345/1999 Sb., kterým se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen řád výkonu trestu) dále pak Vnitřní řád věznice, který formuluje a schvaluje ředitel konkrétní věznice a následně aprobuje generální ředitelství Vězeňské služby ČR. Všechny tyto právní normy tvoří systém, který upravuje organizační chod věznice a do nejmenších podrobností způsob života odsouzených včetně specifikace jednotlivých práv a taktéž povinností po dobu

³⁷ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 44.

³⁸ Netík, K, Netíková, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. Praha, 1994, Str.25.

jejich pobytu ve věznici. Samozřejmě stanovuje i nakládání s odsouzenými ze strany personálu.

Všichni odsouzení jsou s těmito právními normami podrobně seznámeni a jsou jim po celou dobu výkonu trestu k dispozici k nahlédnutí. Včetně seznámení a upozornění na případné novelizace.

Místem výkonu trestu odnětí svobody jsou v České republice *věznice* nebo zvláštní oddělení vazební věznice. Věznice zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti (dále jen "ministr") a jejich správu vykonává Vězeňská služba.³⁹ Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů:

- A. Věznice s dohledem
- B. Věznice s dozorem
- C. Věznice s ostrahou
- D. Věznice se zvýšenou ostrahou.

Vedle uvedených základních typů věznic se zřizují ještě zvláštní věznice např. pro mladistvé

Umísťování odsouzených v jednotlivých věznicích je upraveno diferenciačními pravidly. Tato skutečnost se též nazývá vnější diferenciace věznic, nebo vnější diferenciace výkonu trestu. (Za vnitřní diferenciaci se naproti tomu považuje individualizované působení na jedince, nebo skupiny vězňů uvnitř té které věznice). O zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice rozhoduje výhradně soud vynesáním rozsudku, podle zvláštního zákona (trestní zákon a trestní řád). Jednotlivé druhy věznic se liší způsobem ostrahy vězňů a přísností stanoveného režimu a kázně. Rozdílná je i četnost některých práv (výhod). Soud také může své rozhodnutí přehodnotit i v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Jsou zde dvě možnosti. Odsouzený s úspěšnou resocializací je přeřazen do mírnějšího typu a naopak odsouzený s problematickou nápravou či pachatel dalšího trestného činu i v průběhu výkonu trestu, může být přeřazen do přísnějšího typu věznice. Konkrétní věznici, kde bude odsouzený vykonávat trest odnětí svobody, určí dispečer na Generálním ředitelství Vězeňské služby ČR

³⁹ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, § 5, odstavec 1.

podle pohlaví, délky trestu, věku, zdravotního stavu, pracovní způsobilosti a v neposlední řadě též podle blízkosti bydliště odsouzeného a tedy místa pobytu jemu blízkých osob.⁴⁰

„Co věznice, to (často pohnutá) individuální historie, v posledních letech pak všem společné úsilí o stavební rekonstrukce, modernizace a rozšiřování, přičemž se však naráží na celou řadu limitů (zejména finančních, ale i prostorových a dalších). Aktuální stav je proto nejčastěji nesourodým konglomerátem již zastaralého a nevyhovujícího (přesto z důvodu nutnosti udržení nebo dokonce zvýšení ubytovací kapacity stále provozovaného) se stavebními segmenty více či méně se přibližujícími modernímu evropskému vězeňskému standardu.“⁴¹ Nelze taktéž nezmínit, že kromě nemodernosti a špatného umístění některých věznic, je zde zásadní problém s přeplněností věznic, kdy jejich kapacita je vesměs u všech překročena.

⁴⁰ Mařádek, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava, 2000, s. 17.

⁴¹ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 46.

3. PROBLEMATIKA AGRESE A ŠIKANY MEZI ODSOUZENÝMI

V podmínkách vězeňství reálná podoba těchto dvou pojmů činí z vlastního výkonu trestu některým odsouzeným takřikajíc „peklo“ a druhým vytváří podmínky, jak co nejlépe a bez újmy přečkat výkon trestu.

V této kapitole se pokusím popsat projevy agrese jak mezi vězni navzájem, tak vůči zaměstnancům a taktéž se budu zabývat peniternciární problematikou šikany skrytou pod pojmem **druhý život** odsouzených (kap. 4.1).

Agrese je ve vězení velmi častá. Nutno ovšem podotknout, že se zde vyskytují všechny typy agrese stejně jako v běžném životě. Útočníky jsou ve velké většině odsouzení s agresivními sklony, nesnášenliví a popudliví, trpící poruchami osobnosti. Vyloučit nelze ani útok ve formě instrumentální agrese, např. za účelem útěku nebo jako důsledek aktuálního psychického stavu jinak klidného a bezproblémového vězně. Všechny možné stupně agrese, které nalézáme v peniternciárním prostředí lze rozdělit do dvou skupin. Na agresi obrácenou na venek (**heteroagrese**) a agresi zaměřenou na sebe (**autoagrese**).⁴²

Pro orientaci uvádím možné stupně agrese, které se nalézají v peniternciárním prostředí:

Agrese obrácená navenek

- § Verbální agrese
- § Agrese namířená proti předmětům (věcem)
- § Agrese namířená proti zvířatům
- § Agrese namířená proti lidem (spoluvězněm nebo personálu) – od útoku až po vraždu
- § Sadismus (agrese obrácená navenek v sexuální oblasti)

⁴² Mařádek, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava, 2000, s. 7.

Agrese zaměřená na sebe

- § Sebeobviňující (autopunitivní) postoje
- § Sebepoškozování, sebevraždy
- § Masochismus (agrese obrácená na sebe v oblasti sexuální)

3.1 AGRESE PROTI PERSONÁLU

Agrese proti personálu, tedy příslušníkům či občanským zaměstnancům Vězeňské služby se vyskytuje jak v podobě verbální, tak fyzické. Verbální agrese je dosti častým jevem. Jde o formu hněvivé agrese jako vyústění konfliktu ať už krátkodobého či dlouhodobého. Za dlouhodobý konflikt zde mohu uvést např. zamítnutí žádosti odsouzeného, přičemž fakt, že mu jeho žádost byla zamítnuta oprávněně, pro něho nehraje žádnou roli. V naprosté většině jde však o nepřiměřenou reakci na oprávněný postup zaměstnance či nezvládnutí pro vězně zátěžové situace (např. uvedené zamítnutí žádosti či požadavku). Spočívá v přímých výpadech vězně vůči zaměstnanci či příslušníkovi a nemusí jít pouze o vulgární nadávky, ale i o křičení, vyhrožování stížnostmi, pomstou apod.

Nutno zde také zmínit nepřímé (a poměrně časté) formy verbální agrese odsouzených vůči zaměstnancům vězeňské služby. Některé tyto formy znamenají pro zaměstnance Vězeňské služby značnou psychickou zátěž a někdy vedou až k vážným psychickým obtížím personálu. Jde o organizování stěžovatelských kampaní, vymýšlení polopravd a lží, osočování personálu z různých nepravostí se záměrem škodit organizaci (Vězeňské službě ČR) či určitému členovi vězeňského personálu, a to většinou na principu znesnadnit někomu život či vyvolat o dotyčném zaměstnanci pochybnosti.⁴³

Fyzické agrese vůči zaměstnancům představují v současnosti ve věznicích sice ojedinělé, avšak společensky vysoce nebezpečné případy excesního jednání vězňů. Jde většinou o přepadení v rámci pokusu o útěk s cílem získat klíče, výzbroj či jen eliminovat jednu z překážek útěku. Nicméně k fyzickému útoku na

⁴³ Mařádek, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava, 2000, s. 68.
Sochůrek, J. *Kapitoly z penologie, III. Díl*. Liberec, 2007, s. 28.

personál může dojít i jako vyústění názorové neshody. Těmto útokům lze většinou předejít. Bohužel nutno konstatovat, že v některých případech konflikt nemusel vyvrcholit fyzickým napadením zaměstnance, kdyby tito postupovali profesionálně, takticky mnohdy více empaticky.

V situaci, kdy dojde k fyzickému napadení personálu, opravňuje příslušníky Vězeňské služby ČR zákon o *Vězeňské službě a justiční stráž* České republiky použít v těchto případech (za přesně vymezených podmínek dle § 17 zákona ČNR, č. 555/1992 Sb. ve znění pozdějších předpisů) tzv. **donucovací prostředky** (hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobrany, obušek či pouta). Při zákroku je však důležité nezapomínat ani na ustanovení § 6, odstavce 2 téhož zákona, kde se uvádí, že: „*Při provádění služebních zákroků a služebních úkonů je příslušník povinen dbát cti a důstojnosti osob, s nimiž jedná, i své a nepřipustit, aby těmto osobám vznikla bezdůvodná újma a aby případný zásah do jejich práv a svobod překročil míru nezbytnou k dosažení účelu sledovaného služebním zákrokem nebo služebním úkonem.*“ Tento paragraf se vztahuje nejen na příslušníky, ale též na občanské zaměstnance Vězeňské služby ČR.⁴⁴

3.2 AGRESE PROTI MAJETKU

Ničení zařízení cel, rozbíjení nábytku, ničení výstrojních součástí, nádobí, příborů na jídlo či lůžkovin, je v prostředí věznice poměrně častým jevem. Pohnutky či motivace k takovému chování mohou být různého charakteru. Za jednu z nejčastějších lze označit nudu. Další příčinou je odreagování, když rozbití cely nebo poškození věcí vězni velmi často chápou jako pomstu personálu či se jedná o přenos a nasměrování agrese na náhradní objekt. Škody způsobené tímto jednáním sahají v rámci celé vězeňské služby ročně do statisíců. Například ve Věznici Plzeň byly v roce 2007 škody na stavebně ubytovacím a intendantním materiálu věznice způsobené vězni vyčísleny ve výši 27 574,- Kč. Bohužel vymahatelnost takto vzniklých pohledávek je velmi malá a ještě podmíněna

⁴⁴ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 99 – 100.

odhalením agresora, který je navíc solventní (tedy odsouzený, který je zaměstnaný či má jiné příjmy).

3.3 AGRESE PROTI SPOLUODSOUZENÝM

Agrese zaměřené proti spoluvězňům jsou ve výkonu trestu odnětí svobody podstatně častější než zmíněné agrese vůči vězeňskému personálu (mj. i proto, že odsouzení si jsou velmi dobře vědomi toho, že případné napadení zaměstnance Vězeňské služby ČR s sebou nese riziko přísnějšího potrestání než např. rvačka se spoluvězni na cele).⁴⁵

3.3.1 Verbální agrese mezi odsouzenými

Za nejméně závažnou lze opět označit *agresi verbální*. Příčinou bývají běžné situace, které se při soužití lidí vyskytují. Svoji roli zde hraje osobnostní rozdílnost vězňů, kteří spolu musejí v podstatě z donucení sdílet celu, sympatie a antipatie mezi nimi i tzv. „ponorková nemoc“. Většinou jde o hádky, různé nadávky, urážky, které však mohou někdy přerůst až ve vzájemné fyzické napadení. Ovšem jako méně závažnou ji lze považovat pouze v případě, že se jedná o krátkodobou v podstatě epizodickou událost. V případě dlouhodobé a opakované verbální agrese by výše uvedené vykazovalo spíše známky *šikany*. I mezi odsouzenými se objevují nepřímé formy verbální agrese, kdy podobně jako u personálu jde o vymyšlení nepravd na „nepohodlného“ spoluvězně, u kterého ve většině případů chtějí dosáhnout jeho přemístění na jinou celu, oddíl, případně do jiné věznice. Bohužel je nutné podotknout, že rozeznat skutečnost od účelové lži, nebo polopравdy je často velmi těžké. Tzv. „intrik“ je ve velké většině velmi dobře připraven.

⁴⁵ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 105.

3.3.2 Fyzická agrese mezi odsouzenými

Zde je závažnost podstatně vyšší než u předchozí subkapitoly. Většinou jde o různé rvačky, vzájemné napadení mezi dvěma nebo i více vězni a to buď jednorázově („facka“, odstrčení, úder pěstí) nebo již zmiňovanou rvačku. Uvedené případy jsou nejčastěji zapříčiněny vyvrcholením déle trvajících neshod, momentální rozepří, vzájemných dluhů, boje o pozici v kolektivu odsouzených v rámci „*druhého života*“ (viz. 4.1), šikany a nezřídka i ze žárlivosti v rámci homosexuálních vztahů ve věznici.

3.3.3 Šikana mezi odsouzenými

Ve vězeňských podmínkách je šikanování převážně typem anomálního, velmi zřídka abnormálního chování. Specificky anomálním chováním vězně ve výkonu trestu odnětí svobody je právě šikana, tedy takové chování, které není duševní poruchou či nemocí, ale vyznačuje se výjimečností a odchylností jak od obecně lidské formy, tak i od běžné normy ve vězeňské populaci. Anomální chování se váže příčinně k vězeňským podmínkám či vězeňskému prostředí. Proto někteří autoři chápou anomální chování vězně i jako běžnou reakci na nenormální podmínky uvěznění.⁴⁶

Jak již jsme si v úvodu řekli, šikanování není pouze specifikou vězeňského prostředí, jde o jev mnohem obecnější do vězení spíše „exportovaný“. Nejběžnějším typem šikany ve vězení, je tzv. **šikana skrytá** (sociální izolace oběti ze skupiny). „*V podmínkách vězení to je např. označení vězně za „bonzáka“ (donašeče), homosexuála (koště, buk) nebo rozumově isucientního (neandrtálec, pako) apod. Dlužno dodat, že někdy se někteří vězňové o tuto pozici sami přičiní např. nedostatečnou hygienou.*“⁴⁷ Objevuje se zde i tzv. **fenomén bílé vrány**. Kdy skupina rychle vycítí něčí jinakost a začne nenápadně zkoušet, kolik toho dotyčný

⁴⁶ Mařádek, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava, 2000, s. 9, 58.

⁴⁷ Sochůrek, J. *Kapitoly z penologie, III. Díl*. Liberec, 2007, s. 28.

vydrží. Tento jedinec nějakým způsobem odlišný od ostatních, budí nelibost, neboť svým chováním vlastně neguje uznávaný vězeňský stereotyp. „Šikanování tak byl např. vystaven mladistvý obviněný, který před ostatními spoluvězni na cele (samozřejmě rovněž mladistvými) příliš výrazně dával najevo svoji víru v Boha).“⁴⁸ **Zjevný typ šikany** v penitenciárním prostředí může mít podobu fyzického násilí, psychického nátlaku, vydírání a ponižování. Zde si lze pod pojmem „vydírání“ představit odevzdání jídla, balíčku, provádění ponižujících úsluh či obětí odmítaným sexuálními praktikám.

„V některých případech (a v prostředí dnešních málo členěných českých věznic i vazebních věznic lze takovéto případy častěji zaznamenat) může být šikanování založeno na mechanismu scapegoating („obětní beránek“): slouží k upevnění skupinové soudržnosti na účet oběti.“⁴⁹

Bohužel i v penitenciárním prostředí může šikana nezdědka dosáhnout razantních forem.

3.3.3.1 *Možnosti odhalení*

Možnosti odhalení, ale i samotné eliminace tohoto jevu, jsou ve vězeňském prostředí značně omezené. Důvodů je hned několik.

Možná z vlastní zkušenosti, nebo různých publicistických pořadů víte, že oběť šikany i případní svědci, z obavy další fyzické, či psychické újmy, se na pachatele bojí upozornit.

Taktéž jsou zde tendence popírat šikanu, což lze chápat jako obranou reakci v situaci, kdy se proti ní jedinec cítí bezmocný a nedovede tento problém řešit. Dále oběti velmi často vědí, že jde o přechodnou záležitost, nebo se snaží uniknout do nemoci, do jiného kolektivu, jinou celu apod. Problémem při odhalování šikany je též tolerance vězeňské subkultury vůči těmto jevům. Odsouzení, kterých se šikanování bezprostředně netýká, velmi často zastávají

⁴⁸ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 107.

⁴⁹ Tamtéž, s.108.

postoj, že to není jejich věc a omlouvají to tvrzením, že se nechtějí stát donašeči, udavači, „bonzáky“. Těmito zcela nekorektními postoji se však stává pro pracovníky věznic odhalení šikany dlouhodobou záležitostí. Tato skutečnost není ovšem překvapující. Totožné problémy s diagnostikováním vykazují případy šikany v armádě i na školách. Taktéž je nutné si přiznat, že řada forem a způsobů šikany zůstává vězeňskému personálu skryta, i když je této problematice věnována značná pozornost.

Chtěl bych zde také zmínit jeden smutný fakt, a tím je určitá míra nechuti k řešení problému šikanování v řadách některých zaměstnanců vězeňské služby. Bohužel i zde se objevuje jisté procento těch, kteří oznámený případ šikany bagatelizují, než aby jej důsledně prošetřili a řešili. Toto neprofesionální chování může mít několik důvodů. Většina personálu jsou muži po absolvování základní vojenské služby. Zde se velká část z nich se šikanou setkala. Šikana v armádě, má charakter rituálu, který je přijímán jako nutné zlo, který si každý musí protrpět a ze strany řady vojáků z povolání byla tato praktika přehlížena nebo tolerována. Za těchto podmínek se však šikana přenesla sociálním učením dál. Tato skutečnost pak u některých způsobuje v dalším životě (tedy i v případě řešení šikany mezi odsouzenými), že se nejedná o nic mimořádného. Tento jev navíc nelze pozitivně ovlivnit, zaběhnuté praktiky šikany přijímají v podstatě automaticky, vždyť se stejným způsobem řešení se setkali při výkonu vojenské služby.⁵⁰ Tento fakt však nelze zobecňovat, jelikož takových kolegů, je dle mých zkušeností menšina. Naopak většina personálu má snahu individuálně pomáhat a chránit všechny oběti (známé i potencionální) bez ohledu na mnohdy strašné činy, pro které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody.

⁵⁰ Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, 2003, s. 17-18.

3.3.3.1.1 Lékařské a vizuální prohlídky odsouzených

Snaha o prevenci agrese a šikany u mne jako vychovatele spočívá především ve vytypování příslušných odsouzených (možných agresorů či obětí šikany) častými pohovory s odsouzenými a vlastní observací dění v kolektivu odsouzených během přímého kontaktu s nimi většinou během zájmových aktivit.

Samotná opatření, která by měla předcházet násilí mezi odsouzenými, jsou stanovena především Nařízením generálního ředitele Vězeňské služby ČR (dále jen NGR) č. 82/2006, *o předcházení a včasném odhalování násilí mezi obviněnými a mezi odsouzenými*. Toto nařízení ukládá povinnost pracovníkům Vězeňské služby, konkrétně lékařům při vstupní prohlídce a členům odborné komise při zpracování komplexní zprávy o odsouzeném, vyhotovovat seznamy odsouzených, kteří jsou vytypováni jako možné objekty napadení, tedy zejména odsouzené s výrazně sníženou tělesnou hmotností a zjevnou nízkou mentální úrovní, a na druhé straně odsouzené jako možné pachatele násilného jednání. U odsouzených, kteří byli vytipováni jako možné objekty násilí, a u mladistvých odsouzených se provádějí preventivní lékařské kontrolní prohlídky jedenkrát za měsíc s cílem zjistit, zda na jejich těle nejsou patrné stopy po fyzickém násilí. Nejméně jednou za sedm kalendářních dnů provádějí dozorcí oddělení výkonu trestu na pokyn vychovatele důslednou zrakovou kontrolu se stejným cílem jako prohlídky lékařské. U obviněných se zraková prohlídka provádí zpravidla při koupání a u odsouzených v určené a náležitě vybavené místnosti. Taktéž je nutné podotknout, že během zrakové prohlídky vězňených osob musí být respektována jejich důstojnost a nesmí v jejím průběhu docházet mezi nimi a dozorcí k fyzickým kontaktům nebo ke slovním projevům, které by mohly být odůvodněně vnímány jako ponižování lidské důstojnosti. Veškeré lékařské i zrakové prohlídky se podrobně evidují. Byly-li zjištěny na těle odsouzeného stopy po fyzickém násilí, je každý pracovník, který tuto skutečnost zjistil, povinen neprodleně oznámit toto zjištění svému přímému nadřízenému a zpracovat záznam o zjištěném fyzickém násilí na předtištěném formuláři. Odsouzený, na

jehož těle byly zjištěny stopy po fyzickém násilí, musí být neprodleně vyšetřen lékařem a poté samostatně psychologem tak, aby mohly být provedeny všechny nezbytné úkony směřující k objektivnímu objasnění všech okolností zjištěného násilného jednání a zabezpečena preventivní opatření potřebná k zabránění dalšímu fyzickému násilí.

K výše uvedenému nutno dodat, že ne všechny oběti šikany a agrese se rekrutují pouze z vytypovaných jedinců. To samé platí samozřejmě i u agresorů. Paradoxem je i skutečnost, že při společném ubytování většího počtu vytypovaných „možných obětí násilí“ na jedné cele, dochází velmi často i mezi nimi k dalším následným projevům agrese včetně šikanování. Důležité je, že díky výše uvedeným pravidelným prohlídkám jsou tyto případy často v krátké době odhaleny.

3.4 AUTOAGRESE – SEBEVRAŽEDNÉ JEDNÁNÍ A AUTOMUTILACE

Sebevražedné jednání v podmínkách vězení není většinou patologickým fenoménem, ale ve většině případů jde o účelové jednání, které je jedním z základních znaků chování podstatné části vězeňské subkultury. I Mařádek⁵¹ ve svém Lexikonu klíčových pojmů z penologie k sebevraždám v penitenciárním prostředí uvádí, že mnohé chování označované jako sebevražda, vlastně sebevraždou není. Za sebevraždu lze považovat pouze takové jednání, při kterém se učiní konec svému životu úmyslně a vědomě, s přáním a očekáváním, že si smrt svým počínáním člověk přivodí. V prostředí věznic jde tedy ve větší míře případů spíše o *sebezabití*. „*Sebezabití nemá znaky sebevraždy. Schází zde vědomé rozhodnutí ukončit svůj život a také záměrná volba situace a prostředků, které smrt zaručují.*“⁵²

⁵¹ Mařádek, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava, 2000, s. 12.

⁵² Tamtéž, s. 12.

Samozřejmě uvedená charakteristika nemusí být pravidlem. Spouštěcím mechanismem sebevražedného jednání často bývá náhlá, ovšem závažná nebo nevratná změna osobní situace (rozvod, úmrtí blízkého člověka, zamítnutí odvolání apod.)

Nejčastější motivace sebevražedného jednání ve věznicích:

- teatrální gesto snažící se vyvolat lítost,
- nátlak na personál,
- „pomsta“ personálu za to, že vězni nebylo vyhověno,
- zátěžová situace uvěznění,
- citové vydírání rodiny a blízkých osob,
- výčitky svědomí (nejčastěji např. u vrahů partnera).

Automutilaci neboli sebepoškození znají psychopatologie a psychiatrie většinou ve spojení s psychózami, nebo těžkými psychopatiemi, kdy se těžce nemocný člověk sebepoškozuje. Ve vězeňských podmínkách je sebepoškozování velmi časté a nemusí být příznakem psychotického onemocnění.⁵³

Mezi nejčastější druhy sebepoškození ve vězení patří:

- **polykání cizích předmětů** – jde většinou o knoflíky, hřebíky, kusy skla, kusy drátů, lžic, části „ešusů“ (jídelní miska),
- **pořezání** předloktí, zápěstí či v loketní jamce. K pořezání nejčastěji využijí střepy skla a žiletky z holících břitů,
- **intoxikace** léky nebo chemikáliemi (např. vypití obsahu monočlánku),
- **úmyslné způsobování hnisavých zánětů**, kdy si pod kůži vstříkují sliny, mýdlo či obsah tuhy,
- **vpravování** náplně propisovacích tužek do očí,
- **vyvolání infekční nemoci**
- **strangulace** (oběšení)

⁵³ Mařádek, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava, 2000, s. 52.

- **držení hladovky** a odmítání příjmu tekutin

Ve značném počtu případů jde u sebepoškození „o druh „pomsty“, a to za „neřešení problémů“ (řešení problémů, do nichž se obviněný nebo již odsouzený vlastním jednáním postupně dostal, ovšem požaduje od někoho jiného a navíc pouze způsobem, který si sám chce určovat).“⁵⁴

Motivací sebepoškození u odsouzených je nečastěji:

- **nátlak na personál** kdy se chce odsouzený domoci nějakého cíle (např. přemístění na jinou celu, jiný oddíl),
- **nátlak na blízké osoby** (např. když se dozví o záměru manželky se s odsouzeným rozvést, nebo družky o ukončení vztahu),
- **nátlak na soud** (např. při žádosti o podmíněné propuštění, jako „důkaz“, že výkon trestu nezvládne),
- **odstranění vnitřní psychické tenze** většinou jako reakce na zátěžovou situaci,
- **únik do nemoci** - odsouzený se snaží dostat na ošetrovnu nebo do vězeňské nemocnice aby unikl ze stereotypu výkonu trestu, k oddálení soudního líčení či útekem před dluhy.

Každý případ sebepoškození řeší vězeňský personál, specialisté a lékaři a vede se o něm předepsaná dokumentace. Např. hladovkářům je od okamžiku vyhlášení hladovky věnována potřebná lékařská i psychologická péče. Hladovka sama však není ničím zvláště sledována. Jak totiž konstatují sami vězeňští lékaři, zdravotní stav hladovkářů je většinou dobrý a jen velmi výjimečně je zaznamenán skutečný významnější hmotnostní úbytek.⁵⁵

Avšak léčení následků řady dalších sebepoškození je složité a často i nákladné. Mnoho tzv. „sebepoškozovačů“ se sebepoškozuje opakovaně a toto demonstrativní nátlakové jednání berou jako běžnou náplň svého vězeňského života.

⁵⁴ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 110.

⁵⁵ Tamtéž, s. 112.

4. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ AGRESIVITU U ODSOUZENÝCH

V této kapitole, bych se rád zamyslel nad možnými faktory, které ovlivňují či podmiňují agresivní chování odsouzených přímo v penitenciárním prostředí.

Jak jsme si již v úvodu naznačili agresivita jako lidská vlastnost je jak vrozenou (jako vrozený pud osobnosti), tak i naučenou. Jako vlastnost naučenou si agresivitu jedinec osvojuje jednak v procesu učení se důsledkům svého chování, tak i učení se seberegulaci. Tedy v rámci sociálního učení. Děje se tak, když prvotní skupiny rozhodujícím způsobem ovlivňují jedince a jejich životní styl je neřídit se normami. Agresivitě se pak učíme prostřednictvím posilování agresivních postojů dítěte, kdy za agresivní jednání nenásleduje žádný trest a nápodobou, kdy dítě dělá to, co vidí ve svém okolí. Výsledkem je pak agresivní osobnost, která je v podstatě produktem patologického sociálního učení. Velkou skupinu tak tvoří odsouzení, u nichž je právě agresivní jednání jako naučený vzorec chování. Jejich osobnost byla patologicky formována v procesu sociálního učení v prostředí nejbližších osob (rodina, okolí apod.), prostřednictvím násilí v médiích, ale i názorem a postojem samotné společnosti k násilí a agresivitě, která v dnešní době násilí určitým způsobem provokuje a je k němu jistou mírou tolerantní.⁵⁶

Z předešlého tedy můžeme odvodit, že nelze důvody agresivity mezi odsouzenými hledat pouze v samotném vězeňském prostředí, neboť u většiny z nich byla agresivita důvodem nebo jedním z řady důvodů proč se ocitl ve výkonu trestu odnětí svobody.

⁵⁶ Stankowski, A. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava, 2004, s. 43.

Pro naše potřeby si hlavní příčiny, které objektivně ovlivňují možný výskyt negativních - anomálních jevů ve věznicích, rozdělíme do následujících skupin, které zároveň dále v textu stručně vymezím a popíši.

§ **Ubytovací zázemí věznic (nedostatečná kapacita věznic)** – většinu negativních činností vězňů, tzv. „*druhého života*“ umožňuje hromadné ubytování vězňů. Ti jsou v českých věznicích ubytováni v naprosté většině po čtyřech a více na jedné cele, výjimkou nejsou ani cely o deseti a více ubytovaných. Oddělené ubytování nebo ubytování po dvou je výjimkou.

○ *Když se zaměřím konkrétně na Věznici Plzeň, ve které jsem zaměstnán tak toto „privilegium“ má pouze jeden oddíl kde jsou v současné vytypování odsouzení „MON“ (možné oběti násilí). Toto oddělení bylo od základu zmodernizováno (původně pro odsouzené se zvýšenou ostrahou). Díky stavebním úpravám jsou zde odsouzení ubytováni po dvou na každé cele, samozřejmě s vlastním sociálním zařízením. Mnohem horší situace je na odděleních s ostrahou. Je to celkem 9 oddílů, z nichž každý obsahuje 5 velkých cel, kde je ubytováno 14 odsouzených. Na každém oddíle jsou ještě 3 menší cely pro 6 odsouzených. Stejná nepotěšující situace je i na tzv. nástupním oddělení. Na každém oddíle je vlastní kulturní místnost s televizí a takéž miniaturní „klubovna“ určená pro práci s odsouzenými v rámci plnění programu zacházení.*

§ **Charakter věznic** – je dán složením vězňů, typem věznice (případně oddělení), délkou vykonávaných trestů, zřízením specializovaných oddělení atd.

§ **Penitenciární zacházení s vězni ze strany personálu** – je definováno především délkou času, po který jsou vězňové pod přímým vlivem zaměstnanců VS. včetně doby kdy pracují, strukturou a obsahem nabízených aktivit včetně speciálních metod zacházení (skupinová a individuální terapie, zaměstnávání odsouzených apod.).

§ **Celková aktuální situace a atmosféra ve věznici** – ta se mění v čase a činit v penitenciárním prostředí jakékoliv prognózy je velmi obtížné. Je závislá na momentální vnější situaci ve společnosti, vnitřní situaci ve věznici, aktuálním složení vězňů např. ve věznici se soustředí větší skupina vězňů „rváčů“ atd.

§ **Nutnost zajištění vnitřní i vnější bezpečnosti věznice** – z tohoto pohledu musí být věznice bezpečné (tzv. „vnitřní bezpečnost“) a zabezpečené (vnější

ostraha). Některá standardní bezpečnostní opatření s sebou přináší řadu nepopulárních úkonů a opatření (prohlídky cel, osobní prohlídky atd.) a tím se významně podílejí na stavu a výši napětí mezi vězni a personálem.

*„Dnes je však ve vězeňství vyspělých států již překonána koncepce pouhé pasivní, technickými prostředky, tj. vysokými betonovými zdmi, drátěnými překážkami a především důmyslně konstruovanými elektronickými signálními a střežícími systémy zajišťované bezpečnosti. Nutně musí být doplňována aktivní **dynamickou bezpečností**, kterou můžeme definovat jako bezpečnost dosahovanou průběžným monitorováním a pozitivním ovlivňováním psychosociálního klimatu konkrétní věznice zejména prostřednictvím intenzivní a všestranné komunikace vězeňského personálu s vězněnými osobami zaměřené na prevenci a řešení problémů.“⁵⁷*

§ **Problematika zneužívání drog, alkoholu a léčiv ve věznicích** – zneužívání uvedených látek má za následek především snížené sebeovládání a ztrátu zábrán kdy jsou odsouzení ve stavu zvýšené agresivity. Výzkumy vězeňské drogové scény prokázaly zřejmou souvislost s drogovou problematikou vně věznic. Vězni, kteří v civilním životě zneužívali drogy se dostávají do prostředí ve vězení, které jejich návyk favorizuje. Rizika, která přináší drogy ve věznicích lze chápat v užším slova smyslu jako rizika bezpečnostní a rizika penitenciární, které podrobněji uvedu v subkapitole 4.2.

Z výše uvedeného je zřejmé, že se ve věznicích vyskytují i jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování a postojů odsouzených a jejich odklonu z kriminální dráhy. Proto pobyt odsouzených ve věznicích s sebou nese i některé negativní jevy a rizika, kterými jsou zejména projevy **prizonizace** a „**druhého života**“.

⁵⁷ Hála, J. *Několik poznámek k pojmu dynamická bezpečnost*. In České vězeňství č.1/2006, s. 31.

4.1 DRUHÝ ŽIVOT ODSOUZENÝCH

Je nutné si uvědomit, že hodnotový systém značné části vězněné kriminální subkultury (zejména u dlouhodobě nebo opakovaně vězněných) je odlišný či změněný od systému hodnot a norem, tak jak je chápe majoritní společnost. Každý vězeň, ať se nachází v kvalitním nebo špatném vězeňském *zařízení*, se více nebo méně obtížně musí vyrovnávat s faktem vynucovaného začleňování do nových vzorců chování.

Ztráta základní sociální vazby na rodinu vede ve svých důsledcích k hledání zázemí v homogenních kriminálních partách, což vede k fixaci na „vězeňské známosti“. Úspěšné „přežití“ tradičního výkonu trestu odnětí svobody vyžaduje adaptaci na život vězeňské subkultury. Adaptace v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných a následné osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování.

Tzv. „druhý život“ zahrnuje vznik specifické neformální struktury (a) sociálních vztahů a pozic, hierarchie odsouzených s přesně vymezenými rolami a korespondujícími právy a též sociálně patologických forem chování, které v mnoha ohledech vykazují znaky šikany, vydírání, příživování a agrese jakéhokoliv druhu.⁵⁸

V rámci druhého života odsouzených lze tak rozlišit pozici (a roli):

- *neformálního vůdce na různé úrovni (celý, oddělení), v kriminálním argotu nazývaného „králem“. Jeho chování je charakteristické nadřízeností, nadřazeností a až krutým ovládnutím okolí. „Král“ má právo od podřízených vyžadovat různé služby, včetně homosexuálních styků. Je reprezentantem kriminální subkultury a nositelem její ideologie. Obvykle se „králem“ stává nejvíce narušený jedinec;*

⁵⁸ Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, 2004, s. 822.

- **délesloužícího**, v kriminálním argotu nazývaného „kmetem“. Tato role se vyskytuje zvláště u mladistvých. Jde o jedince, který tráví v ústavu již delší dobu, je obeznámen s jeho chodem i vztahy v něm panujícími. Někdy bývá poradcem „krále“, někdy „králem“. Jako „poradce“ je vůči králi loajální a má podobná, ale menší práva;
- **řadového příslušníka skupiny**, který má „králem“ vymezená práva a řadu povinností;
- **outsidera**, v kriminálním argotu nazývaného „pakárna“ nebo „neandertálec“, tj. podrobivého jedince s často sníženým intelektem, někdy až do pásma defektu. Jeho úkolem je oddaně sloužit „králi“, v podstatě v otrockém vztahu; Ve vězeňském prostředí se ve vztahu k němu můžeme setkat s rozličnými **projevy šikany** v podobě různých úsluh jako vynášení košů a úklid světnic, donášení stravy, odevzdání části či celého balíčku došlého od rodiny, odevzdání nákupu z vězeňské prodejny. Nezřídká jsou u těchto jedinců vynucovány homosexuální služby.
- **reprezentant protivníka skupiny**. Nemusí se v každé skupině vyskytovat. Bývá jím relativně málo narušený jedinec s nedostatečnou adaptační kapacitou pro takové prostředí. Směřují proti němu agrese ostatních členů skupiny. Stejně jako outsider se může stát obětním beránkem, odpovědným za všechny potíže „krále“ či ostatních.⁵⁹

Adaptace na „**druhý život**“ ve vězeňských podmínkách se nazývá **prizonizací** a má dvě složky: **institucionalizaci a ideologizaci**.

Institucionalizace označuje adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život, spojenou se ztrátou vlastní aktivity a iniciativy. **Ideologizace** pak představuje přijetí subkulturních norem a pravidel, přijetí subkulturního systému racionalizací a osvojení si – a užívání – specifického jazyka, tzv. **kriminálního argotu** – viz příloha č. III. Smutnou pravdou ovšem je, že **prizonizace** je proces, který

⁵⁹ Netík, K, Netíková, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. Praha, 1994, s. 28.

podstatně snižuje, až anuluje pravděpodobnost reintegrace odsouzeného do společnosti po propuštění z výkonu trestu.⁶⁰

Výše uvedené neplatí samozřejmě všeobecně. U vězňů odsouzených ke krátkodobým trestům odnětí svobody negativní forma adaptace nenastane nebo se fatálně nerozvine. Tito se po propuštění bez problémů zařazují zpět do společnosti.

Abychom dále mohli posuzovat *projevy šikany* uvnitř vězeňských kolektivů v rámci sociálních vztahů a pozic „*druhého života*“ odsouzených, v následujícím přehledu uvádím ty specifické hodnoty a normy, které zvyšují sociální status vězně uvnitř vězeňské subkultury. Mezi ně patří:

- § ***Závažnost spáchaného trestného činu.*** *Značné prestiži u většiny vězňů se těší pachatelé zdařilých loupeží a přepadení bank, pošt, transportů peněz. U pachatelů vražd není situace jednoznačná. Část vězněné subkultury vysoce cení tyto trestné činy spáchané na policistech zejména v přestřelkách atd., naopak negativně hodnotí vraždy starých a bezmocných lidí, dětí atd.*
- § ***Vězeňská demografická osobní historie vězně*** – *zda vykonával trest v některém „pověstném vězení“, např. Mírov, Valdice, v zahraničí.*
- § ***Doba*** – *strávená celkově ve výkonu trestu i délka pobytu v konkrétní věznici.*
- § ***Participace na formách organizovaného zločinu.***
- § ***Solventnost vězně,*** *jeho schopnost opatřit zakázané a nedovolené věci nebo disponování těmito věcmi.*
- § ***Schopnost nebo možnost ovlivnit rozhodování zaměstnanců VS,*** *styky a vazby na zaměstnance (pozor, nezaměňovat s korupcí personálu)*
- § ***Vězni pozitivně hodnocené vnější znaky*** – *vyvinutá muskulatura, ovládání bojových umění, schopnost zjednat si respekt násilím, tetováž.*

⁶⁰ Netík, K, Netíková, D. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. Praha, 1994, s. 27.

- § *Osobní penitenciární historie vězně – známý útěkář, organizátor či účastník vzpoury, pachatel útoku na zaměstnance VS.*
- § *Mediálně známí vězni – nájemní vrazi, pachatelé loupeží, útěkáři, podvodníci, atd. a jejich častá nekritická popularizace sdělovacími prostředky*
- § *Prestiž pracovního zařazení vězně – vysoce jsou hodnoceni vězni z vnitřních provozů – údržbáři, kuchaři, chodbaři apod., ve slangu tzv. „táborové myši“. Dlužno dodat, že většina z nich se však od běžných vězňů ostentativně distancuje a spíše se snaží dobře vycházet se zaměstnanci. Takovéto zařazení jim totiž většinou nese řadu výhod – kulturní vyžití, delší návštěvy, opouštění věznice, vyšší pravděpodobnost zkrácení trestu atd.⁶¹*

Naopak negativně jsou hodnoceni a lze říci, že je vůči nim uplatňována *ostrakizace* (viz první stupeň šikany) uvnitř vězeňských kolektivů. Někteří z níže uvedených skupin odsouzených jsou „automaticky“ zařazováni do seznamů – možných objektů násilí označovaných v dokumentacích jako „MON“ - dle NGRŘ č.82/2006. Patří sem :

- § *Pachatelé sexuálně motivovaných (mravnostních) deliktů spáchaných na dětech (ve slangu tzv. „prcačkáři“) – (MON)*
- § *Vězni podezírání ze spolupráce s policií nebo VS („bonzáci“, „práskači“, „donašeči“, „vtěrky“, „zpěváci“)*
- § *Mentálně insuficienntní (MON)*
- § *Se sníženou tělesnou hmotností (MON)*
- § *Psychicky oslabení nebo odchýlní jedinci (MON)*
- § *Vězni se sníženou adaptační kapacitou, nekomunikativní, obtížně se chovající*
- § *Vězni mající potíže s hygienou.*
- § *Vězni s nápadnými neurotickými projevy (např. tiky)*

⁶¹ Sochůrek, J. *Kapitoly z penologie, III. Díl.* Liberec, 2007, s. 19.

- § *Vězni s viditelnými kosmetickými vadami nebo nápadnostmi*
- § *Vězni s viditelnými kožními onemocněními či defekty (vyrážky, lupénka apod.)*
- § *Vězni s odlišnou sexuální orientací (není jednoznačné)*
- § *Vězni trpící přenosnými infekčními onemocněními (HIV, hepatitis B,C, atd.)*
- § *Vězni s obtěžujícím nebo podivínským chováním⁶²*

Z výše uvedeného je zřejmé, že již samo přijetí (a)sociální role v rámci **druhého života** odsouzených má za následek zvýšenou agresivitu, která agresivitu vyžaduje a v závislosti na tom pak dále i posiluje. Nutnost chovat se agresivně pak vyplývá z „prestižnější“ role v této vězeňské asociální skupině, kdy „*tímto způsobem musí vůdce (viz „král“, „kmet“)* potvrzovat své postavení. *Jde o specifický signál pro ostatní členy skupiny, kteří jsou ve vztahu k němu v podřízené pozici“.*⁶³

4.2 VLIV ZNEUŽÍVÁNÍ DROG, LÉČIV A ALKOHOLU

Tyto látky jsou významným fenoménem, ovlivňujícím nejen psychiku jednotlivců, ale i větších kolektivů vězňů. Abúzus drog nebo toxikománie jsou ve svých důsledcích příčinou poklesu úrovně osobnosti, zejména ztráty eticky určených způsobů chování a psychostimulujícími účinky zvyšuje aktivitu vězňů i agresivitu některých z nich. Lze mít za to, že tyto psychiku ovlivňující látky u osobnosti predisponované k agresivnímu chování se stává činitelem, který spouští v dané situaci a to tím, že potlačuje nebo zcela odstraňuje zábrany. Odsouzený pak agresivně jedná i v situacích kde by jindy tuto přešel bez povšimnutí. Tato agrese může mít směr heteroagresivní i autoagresivní, přičemž heteroagrese se může obrátit jak proti personálu, tak proti spoluvězňům i zařízení cely. Agresivní chování může mít i podobu agrese v souvislosti s drogou, např. je-

⁶² Sochůrek, J. *Kapitoly z penologie, III. Díl*. Liberec, 2007, s. 20 - 21.

⁶³ Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, 2004, s. 761.

li droga nalezena při prohlídce, může vězeň "ze vzteku" zaútočit na zaměstnance apod.

Z dokumentace vyplývá, že mezi odsouzenými je velká řada osob, které spáchaly trestný čin právě pod vlivem alkoholové intoxikace. U jiných nebyl alkohol bezprostřední příčinou trestné činnosti, ale vytvořil pro ni příznivé podmínky.⁶⁴

Nelze nezmínit, že závislosti na alkoholu, narkotikách či léčivech s sebou ve věznicích přinášejí i další nežádoucí sociálně patologické jevy. Jedním z nich je obchod s léky s psychotropními účinky. Tento tvoří významnou součást nedovolené činnosti vězňů a je příčinou mnoha konfliktů, rvaček, šikany či vydírání. Drogy se stávají předmětem obchodování mezi vězni a často jsou tak příčinou mnoha mimořádných událostí včetně zhoršování psychického a hlavně zdravotního stavu vězňů. Totiž první cesta, kterou se dostávají odsouzení k lékům spočívá v obchodu a směnách psychiatrem předepsaných medikamentů přímo ve věznici. Tyto léky, které by měli užívat na svoji nemoc dále prodávají některému ze spoluvězňů za cigarety, potraviny atd. a ten si je aplikuje většinou v několikanásobně vyšších dávkách, než je předepsáno. Cest kterými se léky, drogy i alkohol pašují do věznice je samozřejmě více. Většinou jde o zaslání těchto látek v rámci obsahu balíčků pro odsouzené, kde je nepřehledně možností pro ukrytí malého množství drogy. Z vlastní praxe mohu zmínit nalezení drog a léčiv v propiskách, fixech, vazbách knih či pervitin ukrytý ve vlašském ořechu. Oblíbený je také alkoholem naplněný prezervativ umístěný do lahvičky se sprchovým gelem či drogy v zubních pastách. Přestože jsou došlé zásilky kontrolovány služebním psem cvičeným ve vyhledávání drog. Úspěch odhalení se značně snižuje umístěním drogy se silně aromatickými látkami jako je např. káva. Ani na umístění došlých zásilek do rentgenu se nelze plně spolehnout.

Nakonec nelze opomenout možnost lidského selhání zaměstnanců a dalších lidí, kteří přicházejí s vězni do styku. Většinou jsou to civilní zaměstnanci na pracovištích odsouzených či zaměstnanci firem vykonávajících rozličné práce uvnitř objektů věznic. Smutnými případy jsou pak jednotlivá selhání osob vězeňského personálu či advokátů.

⁶⁴ Čepelák, J. *Penitenciární psychologie*. Praha, 1982, s. 141-143.

4.3 DIFERENCIACE (KLASIFIKACE) ODSOUZENÝCH

Dle mého mínění šikaně v našich věznicích velkou měrou přispívá špatná diferenciaci odsouzených, která začíná již u soudů a je způsobena zastaralým trestním systémem. V našem trestním právu se užívají pojmy vnitřní a vnější diferenciaci. Vnitřní diferenciaci provádí sama vězeňská služba, a to na základě komplexních zpráv o odsouzených. Vnější diferenciaci realizují soudy zařazováním dospělých odsouzených v odsuzujícím rozsudku do jednoho ze čtyř typů věznic. Mezi vyspělými státy patříme k posledním, které tento postup uplatňují. Zahraniční zkušenosti jednoznačně ukazují, že systém zařazování odsouzených do jednotlivých skupin vnější diferenciaci přednostně podle trestněprávních kritérií je již překonán a v zemích s vyspělými penologickými systémy není uplatňován. Požadavek přistoupit k novému způsobu klasifikace odsouzených je tedy dostatečně odůvodněný.

Myslím si, že by nám v „boji“ proti šikaně v rámci „druhého života“ odsouzených pomohlo, aby o jejich zařazení do konkrétního typu věznice nerozhodoval soud, ale sama vězeňská služba, která na to má odborníky a má konkrétní poznatky jak se odsouzený ve vězení chová či v minulosti choval. Tak to chodí v celé řadě zemí, u nichž hledáme inspiraci a je to jen ku prospěchu práce s odsouzenými. Soud odsoudí pro méně závažný trestný čin již 10x soudně trestaného, agresivního jedince, a protože tentokrát nejde o závažný trestný čin pošle ho na tři roky do nižší skupiny. Tento jedinec zde bude tři roky dělat problémy, vyhledá si stejně zaměřené jedince a způsoby, na které jsou zvyklí budou uplatňovat na těch, kteří jejich pseudohodnoty nevyznávají. Soud totiž do stejné skupiny pošle i jedince, kteří nejsou agresivní. Odrazem celoplošných změn v české republice je totiž i změna struktury kriminální delikvence. Vedle pachatelů brutálních, násilných trestných činů se ve zvýšené míře poměrně dlouhou dobu vyskytují pachatelé např. majetkové trestné činnosti. V míře nikoli zanedbatelné jsou to dnes i lidé, jejichž prohřešek souvisí s podnikatelskou činností. V českém trestním zákonodárství jsou tyto skutky s vyšší mírou způsobené škody označovány za "závažné trestné činy" naprosto shodně, jako brutální a násilné trestné činy

směřující proti životu a zdraví občanů. Stejně tak jsou souzeny a odsouzené osoby jsou v řadě případů zařazovány do nejtěžších diferenčních skupin, mezi nejtěžší zločince. Ve svém důsledku to znamená, že obchodníci, bankéři, podnikatelé jsou jako pachatelé podvodů odsouzeni k výkonu trestu do stejné skupiny, jako násilníci a vrazi. A stejně tak je díky médiím a jimi ovlivněnému celospolečenskému klimatu, vnímána i závažnost jejich provinění. Vězeňské službě nezbyvá než rozhodnutí soudu akceptovat, a tak vytváří další vnitřní diferenciaci. Ta má však spíše motivační charakter – i když v reálném systému je i ten diskutabilní – ale nijak neochrání bezpečí mírných vězňů před jejich agresivními kolegy. Spolu chodí na stravu, do sprch, do práce a na vycházku. Často jsou spolu i ubytováni. Nechci tím samozřejmě zlehčovat celospolečenskou nebezpečnost tohoto druhu trestné činnosti, ale tato anomálie je "realisticky česká" a pouze česká, protože v ostatních zemích nemá obdobu. Nejde o výši trestů samotnou, jde o zařazení takto odsouzených osob mezi otrlé a brutální vězně, kde jsou často vystaveni jejich násilí, které nemusí spočívat pouze v přímém fyzickém napadání, ale stačí ponižování, vyhrožování, donucování. Hospodářská trestná činnost je nepochybně závažná, ale její trvalé společenské nerozlišení od brutální a násilné trestné činnosti je kontraproduktivní.

Požadavek přistoupit k novému způsobu klasifikace odsouzených je tedy dostatečně odůvodněný. Podstatou úspěšné klasifikace bude správné a objektivní stanovení kritérií. Na základě výsledků zahraničních výzkumů byly v posledních letech vyvinuty a jsou za takové považovány nástroje **hodnocení rizik a potřeb**, jak je tato metoda nazývána.

Úvodní **hodnocení rizik a potřeb** pachatele trestného činu bude zaměřeno na komplexní přezkoumání jeho minulosti a dále aplikováno opakovaně v průběhu vývoje odsouzeného. Tímto jsou respektovány soudní nálezy Evropského soudu pro lidská práva, jež zdůrazňují, že nebezpečnost není ani nezbytným, ani trvalým rysem pachatele trestné činnosti. Přejít od konceptu komplexních zpráv ke konceptu posuzování rizik a potřeb představuje zásadní, v podstatě revoluční

změnu v pojetí klasifikace i zacházení s vězňenými osobami. Nicméně bude vyžadovat personál se specifickými znalostmi.⁶⁵

4.4 NEVYHOVUJÍCÍ PROSTŘEDÍ VĚZNIC

Zvýšené riziko agresivních projevů v prostředí věznic je zde také proto, že přináší různé zatěžující podněty. Ať už jde o omezení soukromí, rušivé působení většího množství lidí na malém prostoru v dlouhotrvajícím časovém úseku bez možnosti toto prostředí opustit, o omezení pohybu, nudy a nečinnosti.

Poměrně zásadním faktorem se jeví taktéž architektura věznic, která v mnoha případech neumožňuje vytvořit dostatečně vhodné podmínky pro některé druhy aktivit programů zacházení, např. sportovních. Dalším ovlivňujícím faktorem je stáří a původ budovy věznice. Je samozřejmé, že nejlepší věznicí je věznice, která je původně stavěná jako věznice. Vězeňská služba však disponuje některými budovami, které byly do její správy převedeny z jiných resortů státní správy. Ty však nebyly svým vybavením uzpůsobené potřebám výkonu trestu, proto základní investice do nich plynoucí byly pochopitelně určeny na zajištění vnější a vnitřní bezpečnosti budov a areálu těchto věznic, nikoli na vytvoření prostor pro programy zacházení či jejich vybavení. Přitom stáří areálu věznice je také poměrně zásadním faktorem ovlivňující kvalitu výkonu trestu odnětí svobody. Věznice, které byly původně vystavěny ve 40. a 50. letech minulého století jako tábory nucených prací, tedy ve stylu kolektivního ubytování odsouzených, nejsou v současné době kdy je prosazován trend humanizace vězeňství příliš vhodné. Jejich nedostatky spočívají jednak ve zmíněném kolektivním ubytování ačkoli v současné době VS ČR investuje finanční prostředky do snižování tohoto fenoménu, ale také v nedostatku vhodných prostor pro aktivity programů zacházení. V důsledku toho lze nalézt např. zcela nevyhovující posilovnu pro cca 350 odsouzených na konci chodby ubytovny.

⁶⁵ České vězeňství. *Klasifikace odsouzených a jejich zařazování do programů*. Č.5/2006, s. 13.

Dalším výrazným stresorem v dnešním prostředí českých věznic je bezesporu hluk. *„Přítom v hlučných podmínkách je obecně zjišťována podrážděnost v interpersonálních vztazích a zvýšená agresivita. Naopak klid a ticho patří k základním požadavkům každého léčebného režimu, tedy i programů zacházení s vězni. Řada věznic (zvláště vězebních) nemá v dnešní době vhodnou polohu ve městě, přestože v době svého vzniku, často na přelomu devatenáctého a dvacátého století, tomu mohlo být zcela jinak. Vězeňské objekty se nacházejí v blízkosti rušných ulic a silnic.“*⁶⁶

Nevyhovující prostředí věznic tedy přináší problémy s pořádkem a bezpečností (nedostatečná hygiena, nedostatečné množství personálu, napětí mezi odsouzenými, nedostatečné možnosti rekreačních aktivit atd.). Což i zahrnuje rovněž nevhodné mnohdy stresující pracovní prostředí pro personál.

4.5 NEDOSTATEČNÁ KAPACITA VĚZNIC

Jedním ze stěžejních stresorů je překračování ubytovací kapacity v českých vězeních.

Vzhledem k vysoké přeplněnosti věznic způsobené mimo jiné automatickým ukládáním trestu odnětí svobody soudy, nelze u všech vězňů dostatečně respektovat požadavek důstojnosti. Nakupení vězňů, kdy v nejhorších případech vězeň nemá pro sebe ani stávající normou určené 4,5m čtvereční ubytovací plochy je v rozporu s vězeňskými pravidly a předpisy tuzemskými i evropskými. To ve svých důsledcích způsobuje celou řadu negativních jevů, které vězeňské službě znemožňují naplňovat účel trestu, pokud do něj zahrnu i reintegraci pachatelů trestné činnosti do společnosti. Stísněný prostor vyvolává celou řadu psychologických problémů a lze říci, že je jedním z důvodů přítomnosti násilí a šikany ve věznicích. Nadměrná naplněnost navíc neúměrně zatěžuje vězeňský výkonný, odborný i vedoucí personál tak, že z nich mnohdy činí administrativní pracovníky, kteří již nemají čas ani energii na práci s vězněm.

⁶⁶ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 48.

V důsledku přeplněnosti věznic dochází k vyčleňování prostor původně určených k zájmovým aktivitám pro ubytování dalších vězňů. V současných podmínkách přeplněnosti věznic se stávají úvahy o zlepšení práce s vězněm a o zefektivnění výkonu trestu akademickými.

Překračování kapacity věznic je třeba co nejdříve zamezit. Řešení tohoto problému může být nyní i v rukou soudů, které již určité prostředky k dispozici mají. Je však nutno provést systémové změny a legislativně dořešit stávající alternativy k trestu odnětí svobody, aby jejich výkon byl bez obtíží možný a také smysluplný. Bohužel v současné době, jsme v jakémsi bludném kruhu, kdy mnoho alternativních trestů končí nařízením výkonu trestu odnětí svobody z důvodu jejich nevykonání. Je rovněž nezbytné prohloubit činnost v oblasti dohledu nad podmíněčně odsouzenými, aby se lépe předcházelo recidivě apod. Samotná vězeňská služba má v rámci své koncepce českého vězeňství (Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015) k tomuto problému vytýčeny tyto kroky:

- *Plánovat výstavbu nových kapacit a rekonstrukce stávajících tak, aby umožňovaly dosažení ubytovacího standardu reprezentovaného ubytovací plochou 6 m² na jednu vězněnou osobu;*
- *činit kroky k systematickému vylepšování vězeňské architektury, a to při uplatňování především penologických kritérií. Vytvořit standardy vnitřních i vnějších prostor prostředí výkonu trestu, a to jak co do jejich podoby, tak i četnosti vzhledem k počtu odsouzených;*
- *uplatňovat v plánovacích dokumentech finanční prostředky pro rozvoj nových a moderních zařízení;*
- *v bezprostřední návaznosti na současný isprofinový plán připravit zahájení výstavby nejméně jedné nové věznice, příp. i za účasti privátního sektoru;*
- *připravit strategii obnovy vězeňských objektů nebo jejich náhrady objekty novými s realizací případně přesahující časový horizont působnosti koncepce.*

K uvedenému problému mohu uvést, že konkrétně ve Věznici Plzeň na oddělení, které bylo kompletně zrekonstruováno, cely byly přestavěny na ubytování po dvou a jejich vybavení bylo vyměněno za nové, estetičtější, je řešeno mnohem méně případů agresivního jednání odsouzených jak mezi sebou tak vůči vybavení cel (viz. 3.2.).

5. MOŽNOSTI PREVENCE AGRESIVNÍCH PROJEVŮ

Jednou z prioritních snah a úkolů vězeňské služby je mj. v co největší míře eliminovat formy násilí a agrese mezi obviněnými a odsouzenými (viz. subkapitola 3.3.3.1.1). Mnoho erudovaných v otázce agresivních projevů odsouzených hledá nejrůznější „cesty“, jak agresivitu snížit, omezit případně i vědomě kontrolovat. Jisté je, že bude velmi obtížné redukovat agresivitu determinovanou endogenními příčinami. Větší úspěšnost lze očekávat u agresivity naučené, biologicky a hormonálně nepodmíněné. Méně povzbudivě zní taktéž slova Ivo Čermáka (1999) který píše, že možnosti, jak kontrolovat agresi, jsou omezené, a proto i vize do budoucna vyznívají spíše pesimisticky. Jako důvody k tomuto pesimismu uvádí:

- *„Agrese je geneticky předurčena jako dispozice a v životě lidské společnosti se vždy najdou podmínky k jejímu oživení. Navíc tato její „neviditelnost“ znesnadňuje působení protiagresivních intervencí.*
- *Dosud se nejednoznačně neprokázala účinnost metod zvládnání agrese.*
- *I v případě nalezení velmi efektivního prostředku kontroly agrese nelze očekávat úspěšnost jeho zavedení do praxe. Agrese vždy zůstane velmi přitažlivým způsobem dosahování cílů, a to způsobem*

rychlým a vinou nedostatečné legislativy také relativně bezpečným...“.⁶⁷

Proto jak již jsem naznačil výše, v penitenciárním prostředí mohou být snahy o potlačení agresivity směřovány buď k případné resocializaci jedince a snaze odstranit jím přijaté agresivní vzorce chování a dále také ke zmírnění stresovosti samotného vězeňského prostředí či minimalizaci událostí, které by se mohly stát spouštějícím momentem pro agresivní jednání.

V následujících kapitolách uvádím stěžejní oblasti, které může samotná vězeňská služba nejsnáze ovlivnit.

5.1 PROGRAMY ZACHÁZENÍ

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, vymezuje druhy a obsahy činností, které jsou pro jednotlivé skupiny odsouzených buď povinné či dobrovolné (§ 40, odst. 1).

Konkrétně jsou tyto činnosti stanoveny v tzv. *programu zacházení*. Program zacházení by měl být zpracováván na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti (§ 41 odst. 1). „Zde lze oprávněně očekávat, že *program zacházení* bude obsahovat časově rozvržený sled vhodných činností (aktivit odsouzeného i konání vězeňských pracovníků) sledujících dosažení žádoucích cílů, tj. pozitivních změn v chování a osobnosti odsouzeného“.⁶⁸ Řád výkonu trestu odnětí svobody, člení *programy zacházení* na aktivity pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné, zájmové a na oblast utváření vnějších vztahů, které zároveň dále specifikuje § 36. Každý odsouzený má možnost si vybrat z nabízených alternativ programů, které vycházejí z možností věznice, a zároveň z těch, které vedení věznice uznalo pro konkrétního odsouzeného vhodné. Pokud si odsouzený nezvolí některou

⁶⁷ Čermák, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár n. Sázavou, 1999, s. 160.

⁶⁸ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005. s. 123.

z navržených alternativ programů zacházení, účastní se minimálního programu zacházení, který je stanoven vnitřním řádem věznice. Jeho základ tvoří pracovní aktivity, které musejí odpovídat zdravotnímu stavu odsouzeného.

5.1.1 Zaměstnávání odsouzených a volnočasové aktivity

„Pracovní aktivita odsouzeného přispívá zásadním způsobem ke snižování jeho případné agresivity, k celkovému zklidnění a harmonizaci psychosomatických funkcí i psychosociální adjustaci. Pomáhá tak optimalizovat výkon trestu odnětí svobody i ve smyslu prevence mimořádných událostí.“⁶⁹

Práce vede obecně k vytrvalosti, psychomotorické koordinovanosti, sebekázní, rozvoji manuálních dovedností a vědomostí. Osvojení určitého druhu pracovní činnosti vede k získání pocitu sebeúcty, posílení sebedůvěry, celkového vyzrání osobnosti a snížení si tak frustrační tenze z nenaplnění potřeb mající za následek nejrůznější formy agresivity a destruktivní impulzivnosti.⁷⁰

Práci však lze realizovat pouze u těch odsouzených, kteří jsou zařazeni do práce a jsou k práci zdravotně způsobilí (§ 29, Zákona o výkonu trestu). Zaměstnávání odsouzených je pro Vězeňskou službu ČR již více než deset let problémem, ne však vždy její vlastní vinou. Více jak polovina odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody není zaměstnána, má velké množství nevyužitého volného času, který většinou proleží. Pouze ti aktivnější se zapojí do některé ze zájmových aktivit. V některých případech se objevují komplikace i se samotnou motivací odsouzených zařazených do práce k výkonu svých pracovních povinností, za které jsou honorováni, ačkoli se předpokládá, že jako motivace by mohla posloužit vize nezadluženého výkonu trestu. Z jejich odměny za práci se hradí celá řada položek od nákladů na výkon vazby a trestu odnětí svobody, náklady trestního řízení až po výživné pro děti odsouzeného případně pro umoření dluhů na výživném.

⁶⁹ Hála, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice, 2005, s. 124.

⁷⁰ Drvota, S. *Od zvířete k člověku*. Praha: Panorama, 1979, s. 156.

Jedním z dalších prvků k vyplnění volného času odsouzených jsou zájmové aktivity v rámci **programu zacházení** (viz. kapitola 5.1), které nabývají na důležitosti především u nezaměstnaných odsouzených. Jde o různé sportovní, výtvarné, kulturní, hudební a další činnosti prováděné odsouzenými, zpravidla pod vedením personálu věznice. **V podstatě je nutné se snažit o snížení doby, po kterou nejsou vězni pod přímým vlivem zaměstnanců VS na minimum.**

V současné době si odsouzení v plzeňské věznici mohou vybrat z oblasti speciálně výchovných aktivit z této nabídky: arteterapie – malba, keramický kroužek, kroužek relaxace, právního minima, společenského chování, sociálně právního poradenství a časopis pro odsouzené. V zájmové oblasti se jedná o tyto aktivity a kroužky: sportovní, šachový, hudební, videokroužek, čtenářský, motoristický, myslivecký, rybářský, modelářský, pěstitelský, malířský a anglického jazyka. Dá se říci, že nejoblíbenější jsou sportovní aktivity a u některých odsouzených, obzvláště různých etnických skupin, hudební aktivity. Tělocvična a dvě malé posilovny jsou však kapacitně nedostačující - viz kapitola 4.5. Skutečnost je však bohužel i taková, že pracovníci, kteří se podílejí na výkonu programů zacházení s odsouzenými jsou zcela přetíženi a mají na starosti někdy až 10 krát více vězňů než mohou zvládnout. Další smutnou skutečností je, že velká část vězňů raději než aktivní využívání volného času v rámci zájmových aktivit preferuje pouze pasivní sledování televize (druhou nejoblíbenější „aktivitou“ je videokroužek). Toto tvrzení vychází z mých několikaletých zkušeností na postu vychovatele. Příčinu tohoto stavu vidím především v poměrně velké složitosti odsouzené motivovat k jakékoli aktivitě. Většinou jedinou motivací pro odsouzené je možnost podmíněného propuštění, díky níž se řada z odsouzených často chová účelově s cílem podmíněného propuštění dosáhnout. U odsouzených zařazených do mírnějšího typu věznice může být motivací povolení opustit věznici v souvislosti s návštěvou nebo programem zacházení až na 24 hodin, případně přerušování výkonu trestu. Ostatní zákonem taxativně vymezené odměny ukládané za řádné chování a plnění povinností bývají většinou malou motivací pro naplnění volného času aktivitami.

5.2 DIFERENCIACE ODSOUZENÝCH UMISŤOVANÝCH SPOLEČNĚ NA CELY

Další z možností jak předejít agresivitě a šikanování mezi odsouzenými ze strany personálu věznice, je co nejzodpovědnější diferenciací odsouzených při umisťování na jednotlivé cely. I když toto je, a myslím že nejen v plzeňské věznici, dosti složitou otázkou.

Ubytování odsouzeného na tu kterou celu určuje vychovatel kolektivu odsouzených na příslušném oddíle. Podmínek, které jsou pro tuto diferenciaci stanoveny je celá řada (vzhledem ke stávající nedostačující kapacitě cel Věznice Plzeň však působí v celku potíže). Při vlastním rozhodování vychovatele o umístění konkrétních odsouzených společně na celu je nutné se v první řadě držet znění Zákona o výkonu trestu, konkrétně §7, který stanovuje, že:

„Odděleně se umísťují odsouzení muži od odsouzených žen a dále zpravidla odsouzení:

- a) mladiství od dospělých,*
- b) recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé,*
- c) za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti,*
- d) trvale pracovně nezařaditelní,*
- e) s poruchami duševními a poruchami chování a*
- f) s uloženým ochranným léčením.“*

Jak jste si jistě všimli, slovem zpravidla připouští i samotný zákon jisté výjimky. Bohužel uvedená základní pravidla nemohou být mnohdy dodržena, i když většinou z objektivních důvodů (např. kapacitních).

Problém taktéž nastává se správným zařazením u cizinců. Ačkoli jsou v ČR prvotrestanými, vykazují jinak jasné známky zkušených "kriminálníků", resp. vysokého stupně narušení osobnosti. Zařazení takových osob mezi skutečně prvotrestané vede k destrukci režimu a řádu. Situace pak bývá mnohdy řešena následnými přesuny do přísnějších diferenčních skupin v rámci konkrétní věznice.

Vyjma uvedených kritérií je dále též přihlíženo k těmto skutečnostem:

- § zda se jedná o kuřáka či nekuřáka
- § zda bude ve věznici pracovníě zařazen a na jaké pracoviště
- § zda byl vytipován na základě Nařízení GŘ - *o předcházení a včasném odhalování násilí mezi odsouzenými a obviněnými do některé z následujících kategorií:*
 - a) *osoba s výrazně sníženou tělesnou hmotností*
 - b) *osoba se zjevně nízkou mentální úrovní*
 - c) *možný objekt násilí*
 - d) *možný pachatel násilí.*

Uváděná základní kritéria však nejsou samozřejmě konečná. Nutnou podmínkou je i skutečnost, aby společně ubytovaní odsouzení na cele, ale i v rámci celého oddílu byli schopni spolu vycházet především po lidské stránce. Zde mnohdy vystupují na povrch nejen povahové rozdíly, ale i minulé vzájemné spory mezi jednotlivými odsouzenými či rodinných klanů, které si sebou přenesli za zdi věznice.

Závěrem nutno konstatovat, že případné pozitivní změny z hlediska uváděné diferenciacie budou možné pouze v souvislosti se změnou ubytovacích podmínek a zlepšenou situací v oblasti kapacitní přeplněnosti věznic. Tedy především snížením počtu odsouzených ubytovaných na jedné cele.

5.3 PROFESNĚ ZDATNÝ PERSONÁL

Ze svých dlouhodobých zkušeností mohu jen potvrdit fakt, že celkovou náladu mezi vězni může velmi výrazně ovlivnit samotný personál věznice. Samozřejmě jak pozitivně, tak negativně. Mnohokrát se již stalo, že spuštění agresivního jednání odsouzeného mělo za příčinu neprofesionální chování zaměstnance vůči vězni. Tito pracovníci si mnohdy neuvědomují, že musí čelit velmi zkušeným, často o mnoho let starším recidivistům nebo pachatelům násilné nebo jinak závažné trestné činnosti.

Pokud chceme ve věznicích zajistit bezpečný provoz bez mimořádných událostí a naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody, vzniká zde potřeba spolehlivého a odborně erudovaného personálu, který bude schopen veškeré teoretické poznatky využívat i po praktické stránce.

Vězeňská služba připravuje své pracovníky pro svou náročnou práci, kterou mají vykonávat na profesionální úrovni v rámci vypracovaného Programu celoživotního vzdělávání v Institutu vzdělávání VS ČR, nebo případně ve spolupráci s některými vysokými školami. Program vytváří různě náročné výukové, výcvikové a sebevzdělávací celky, které zahrnují nové poznatky z odborné oblasti, psychologie, profesní etiky, práva či znalosti osobnosti a vhodné komunikace. Ve všech těchto výukových programech jsou též posluchači vedeni k dodržování lidských práv, a to v konkrétních situacích běžného výkonu služby nebo zaměstnání. Důležitým přínosem pak je zlepšení vnímavosti k sobě i ostatním lidem a zdokonalení interpersonálních dovedností, které pracovníkům usnadní jednání s vězni. Je nutné si uvědomit, že mnoho vězňů jen obtížně akceptuje „moc“, která je např. vychovateli, dozorcí dána a to i tehdy, že se chová slušně a korektně.

V neposlední řadě kvalitní a dobře vyškolený personál může kladně přispět svým profesionálním přístupem k motivování odsouzených v resocializačním procesu.

5.4 REPRESIVNÍ OPATŘENÍ

Ke snížení četnosti agresivních projevů mezi odsouzenými, může být i jejich vědomí, že takovéto jednání bude personálem odhaleno a následně kázeňsky řešeno (viz. níže – druhy kázeňských trestů). Připustíme-li, že hrozba trestu může mít nějaké odstrašující účinky, pak samotný trest může agresi snížit, ale i zvýšit. Zda bude vyhrožování trestem účinné a agresora odradí od násilného chování, nebo ho naopak k agresi ještě více podnítí je, dle Čermáka⁷¹ závislé na několika faktorech:

- § **Úroveň hněvu u agresora** - Když je provokace a následující hněv slabý nebo má střední intenzitu, pak je vyhrožování trestem účinné. Avšak má-li hněv značnou intenzitu, pak se vyhrožování trestem může minout svým účinkem.
- § **Instrumentálnost agrese** - Když může odsouzený získat agresi ze svého hlediska velmi mnoho, pak jej od násilí neodradí ani velká míra zastrašování trestem. Naopak, když odhadne, že zisk bude malý, může jej trest od agrese odradit.
- § **Velikost trestu** - Čím je trest větší, tím více je jedinec od použití agresivního chování odrazován.
- § **Pravděpodobnost trestu** - Jestliže si odsouzený myslí, že existuje malá pravděpodobnost potrestání za agresivní jednání, nebo očekává, že možnost potrestání či jeho absence jsou vyrovnané, odstrašující účinek tohoto trestu je malý.

⁷¹ Čermák, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár n. Sázavou, 1999, s. 148.

Druhy kázeňských trestů a jejich ukládání upravuje Zákon o výkonu trestu v § č. 46 a č. 47. Kázeňskými tresty, které lze odsouzenému ve výkonu trestu uložit jsou :

- a) *důtka*
- b) *snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců*
- c) *zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce*
- d) *pokuta až do výše 1000 Kč*
- e) *propadnutí věci*
- f) *umístění do uzavřeného oddělení až na 28 dnů, s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení*
- g) *celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dnů*
- h) *umístění do samovazby až na 20 dnů*
- i) *odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.*

Za důležité při uložení samotného kázeňského trestu považuji dodržení podmínky dané v § 47, odst. 2, kdy uložený kázeňský trest musí být úměrný závažnosti spáchaného kázeňského přestupku a musí být v souladu se zájmem na dosažení účelu trestu u odsouzeného. A také, aby doba mezi spáchaným skutkem a kázeňským potrestáním byla co možná nejkratší.

6. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ PŘEDPOKLADŮ AGRESE

6.1 TÉMA, CÍL A CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Tématem tohoto výzkumného šetření je analýza předpokladů agrese vyplývající z multifaktorového pohledu při objasňování agresivního chování odsouzených. Předpokládané kategorie budou vyplývat jak z biologického základu, tak i následného psychosociálního vývoje jedince. Mé osobní zkušenosti z oblasti vězeňství poukazují na skutečnost, že momentální frustrace vyplývající z uvěznění a případný spouštěcí moment agrese spíše v plné nahotě odhalují jak fenotypické danosti jedince, tak i charakter osobnosti utvářený výchovou a jinými vlivy prostředí, než že by jen sami o sobě zdůvodňovaly agresivní projevy.

Statistické šetření bude zaměřeno na vzájemné projevy agresivního chování odsouzených ve Věznici Plzeň. Důvodem je skutečnost, že vzájemné agresivní projevy jsou mezi odsouzenými zdaleka nejčtetnější, a proto i rozbor jednotlivých případů za poslední dva roky bude dostatečný pro následné statistické zpracování. Orientace na aktuální časové období je vhodná z hlediska dostupnosti potřebných dokumentů.

Cílem výzkumného šetření je zpřesnit možné příčiny vzájemného agresivního chování odsouzených ve sledovaném období let 2006 – 2007. Orientace celého výzkumného šetření je zúžena výhradně na heteroagresi odsouzených.

Dalším možná ještě významnějším cílem je nastolení případných preventivních opatření která budou směřovat k minimalizaci agresivních projevů na základě zjištěných dat.

6.2 HYPOTÉZY A POUŽITÉ METODY STATISTICKÉHO ŠETŘENÍ

Hypotéza H1: U více než 50 % odsouzených vykazujících agresivní prvky chování budou zjištěny alespoň 4 z celkových 8 vytipovaných předpokladů k agresivnímu chování.

Zdůvodnění: Na základě multifaktorového přístupu lze předpokládat, že jednotlivé vytipované znaky agresivního chování se budou vyskytovat současně u jednotlivých agresorů a jejich výskyt se bude vzájemně nepřímo podmínět.

Informace o výskytu a četnosti agrese budou získány v kategoriích: dle předchozích zkušeností s alkoholem a drogami, výchovných podmínek v dětství, druhu páchané trestné činnosti (násilné), problémů ve škole či případných poruchách osobnosti. Uvedené předpoklady agresivního chování budou získány při důkladné analýze dokumentů popisujících jednotlivé případy agrese.

Zdůvodnění výběru metody statistického šetření

Po zvážení všech plánovaných kroků při realizaci šetření a s přihlédnutím ke skutečnosti, že se bude jednat především o sběr souboru dat procesů již uplynulých, byla zvolena metoda „rozboru dokumentů“. Jde o analýzu, kategorizaci a kvantifikaci dat a následnou významovou interpretaci následujících dokumentů:

- služební záznamy dozorců
- úřední záznamy vychovatelů a ostatních zaměstnanců věznice;
- záznamy o zjištěném fyzickém násilí;
- záznamy z šetření pracovníků oddělení prevence a stížností;
- návrhů ke kázeňskému řízení;
- osobní karty odsouzených
- osobní spisy odsouzených;
- z Vězeňského informačního systému (VIS).

6.3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU ODSOUZENÝCH

Ve Věznici Plzeň jsou umístění odsouzení zařazení do ostrahy i zvýšené ostrahy. Z čehož vyplývá, že se zde nachází odsouzení za závažnou nebo opakovanou trestnou činnost rozličného charakteru. Základním souborem je celková suma odsouzených, u kterých bylo odhaleno (a prokázáno) agresivní chování proti spoluodsouzenému v období let 2006 a 2007. Tato celková suma agresorů je, co se týká shora uvedených znaků, velmi podobná celkové subkultuře odsouzených ve věznici.

Označení a rozdělení všech kategorií pro následné statistické šetření je:

- a) **CSA** - celková suma agresorů;
- b) **RCO** - recidivující odsouzení;
- c) **NAD** - odsouzení, jejichž trestná činnost souvisela s nadměrnou konzumací alkoholu a drog;
- d) **ZPO** - odsouzení se zjištěnou poruchou osobnosti;
- e) **NTC** - odsouzení za násilnou trestnou činnost;
- f) **PRV** - odsouzení s problematickou rodinnou výchovou v dětství (domácí násilí, rodiče alkoholici, příliš „tvrdá“ výchova, rodiče páchající trestnou činností);
- g) **SÚV** - odsouzení s ústavní výchovou v dětství;
- h) **TVČ** - odsouzení, kteří měli v dětství problémové trávení volného času (dětská kriminalita, závadové party);
- i) **SŠP** - odsouzení se školními problémy (záškoláctví, problémy s autoritou vyučujícího, rvačky se spolužáky).

6.4 REALIZACE

Naplánovaný harmonogram výzkumu, byl ovlivněn skutečností, že uváděná data byla získávána analýzou dříve zpracovaných dokumentů z průběhu posledních dvou kalendářních roků. Následné vyhodnocení a interpretace dat bylo provedeno v měsících březen – duben 2008.

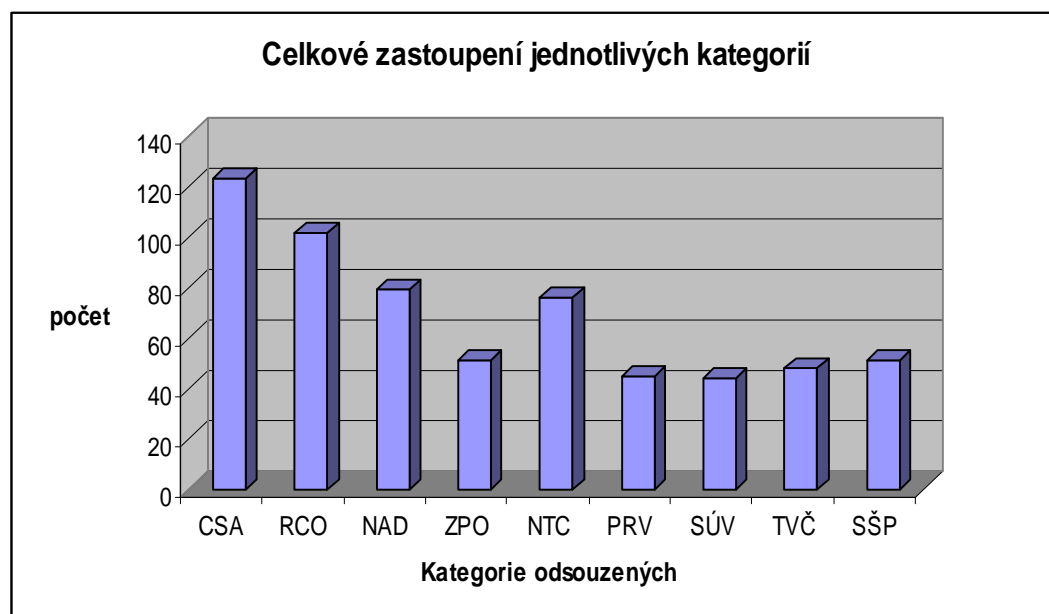
Z uvedeného rozboru dokumentů vyplynuly následující údaje.

V období 2006-2007 bylo ve Věznici Plzeň odhaleno celkem 84 případů agresivního chování mezi odsouzenými. Z tohoto počtu šlo v 34 případech o vzájemné napadení mezi 2 odsouzenými a v 4 případech, 2 respektive 3 či 4 agresori napadli jednoho ze spoluodsouzených. Dále je třeba uvést i 45 případů, kdy jeden agresor napadl jednu oběť, aniž by se tato nějak výrazněji fyzicky bránila. Z uvedených kauz agrese byl sestaven soubor celkem 123 agresorů, kteří byli zařazeni do *celkové sumy CSA*.

Následně byla provedena důkladná analýza dokumentů souvisejících přímo s osobností a popisem psychosociálního vývoje vytipovaných agresivních jedinců. V první řadě byla prostudována komplexní zpráva, která je součástí osobní karty všech odsouzených. Na jejím zpracování se podílí tým specialistů věznice tj. lékař, psycholog, speciální pedagog a sociální pracovník. Některé údaje byly doplněny taktéž z osobních spisů. Uvedenou analýzou byl získán nejdříve absolutní a následně i procentuální výskyt jednotlivých predisponujících kategorií v „celkové sumě agresorů“. Dále zde uvádím zjištěné údaje u jednotlivých kategorií, které jsou pro přehlednost označeny a stručně specifikovány – viz. tabulka a graf č. 1.

Tabulka a graf č. 1

Kategorie odsouzených	kód kategorie	počet respondentů	v procentech
celková suma agresorů	CSA	123	100
recidivující odsouzení	RCO	102	83
s nadúžíváním alkoholu a drog	NAD	79	64,2
s poruchou osobnosti	ZPO	51	41,5
odsouzení za násilnou TČ	NTC	76	62
s problematickou rodinou	PRV	45	36,6
s ústavní výchovou	SÚV	44	35,8
s volnočasovými problémy	TVČ	48	39
s problémy ve škole	SŠP	51	41,5

Mimo uvedených četností jednotlivých činitelů byla vypracována statistika výskytu kumulovaného počtu předpokladů, které byly vybrány jako zásadní pro projevy agrese odsouzených.

Byly vybrány následující předpoklady:

- a) Recidiva odsouzených;
- b) abúzus alkoholu a drog v přímé souvislosti s pácháním trestné činnosti;
- c) zjištěná porucha osobnosti;
- d) násilná trestná činnost;
- e) problémy v rodinné výchově v dětství;
- f) ústavní výchova v dětství;
- g) problémové trávení volného času;
- h) problémy ve škole.

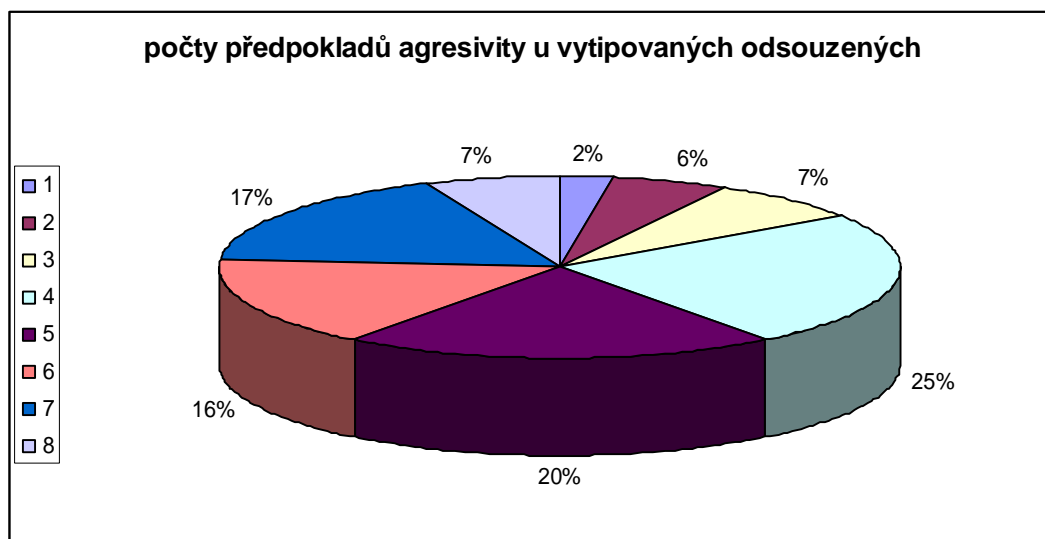
Z celkového počtu byly vyčleněny činitele pozitivně ovlivňující či aktuálně působící a věk, kde je dělení závislé na stanovení kategorií, které bylo mnou individuálně ovlivněno.

Množství záporných předpokladů zjištěných u absolutní či procentuální části „celkové sumy agresorů“ CSA - viz tabulka a graf č. 3.

Tabulka č. 3

počet předpokladů	u počtu odsouzených	procentuálně %
0	3	2,43
1	7	5,7
2	9	7,32
3	30	24,39
4	25	20,3
5	20	16,26
6	21	17,08
7	8	6,52
Celkem	123	100

Graf č. 3

Je nutné uvést, že výskyt všech osmi předpokladů agresivního chování nebyl možný. Důvodem je skutečnost, že kategorie problémů v rodinné výchově a ústavní výchovy se v rámci své specifikace nevyskytovaly zároveň. U jednotlivých odsouzených byla vždy vybrána buď významově, nebo časově podstatnější.

6.5 ZHODNOCENÍ PLATNOSTI HYPOTÉZY A DALŠÍCH DAT

Platnost hypotézy H1 se potvrdila

Byl potvrzen především vysoký výskyt více vybraných předpokladů agrese u jedinců celkového souboru (CSA) obecně. Došlo tak ke statistickému potvrzení předpokládané skutečnosti, že u více než 50% agresorů se bude vyskytovat 4 a více typovaných znaků. Z kvantifikovaných dat lze ověřit, že více než 60% agresorů vykazovalo alespoň 4 znaky (předpoklady) agresivity, což znamená, že hypotézu H1 lze označit za pravdivou. Neméně zajímavým výsledkem je

i zjištění, že 3 předpoklady agresivity se pak vyskytují u více než 83 % celkového souboru agresorů (viz tabulka a graf č. 4).

Tabulka a graf č. 4

Počet predikant	Suma odsouzených	V procentech %
1 a více	120	97,6
2 a více	113	91,86
3 a více	103	83,73
4 a více	74	60,16
5 a více	49	39,83
6 a více	29	23,57
7 a více	8	6,5

Zjištěná fakta poukazují na složitost provedené analýzy jednotlivých případů agrese, při kterých se u odsouzených zkoumaného vzorku vyskytuje současně hned několik předpokladů agresivity. Potvrzují tak správnost multifaktoriálního přístupu přičemž nelze opomenout ani důležitost spouštěcího okamžiku.

Uvedené zjištěné skutečnosti potvrzují oprávněnost diferenciovaného přístupu při umisťování odsouzených, které jsou popsány v předchozí části - viz kapitoly 4.3 a 5.2.

ZÁVĚR

Závěrem nutno konstatovat, že boj proti agresivitě a agresivnímu chování by měl začínat už před tím, než se jeho nositelé dostanou do vězení.

Fakt agresivních projevů může být částečně zdůvodněn zvyšující se tolerancí a lhostejností k některým agresivním projevům ve společnosti. Tomuto společenskému postoji přispívají též masmedia, která nás již od útlého věku natolik sytí agresivitou a násilím, že i přes vědomí škodlivosti těchto jevů, je ve své podstatě přijímáme jako běžnou součást našich životů, kde nelze nic podstatného změnit. V souvislosti s výše uvedenými společenskými jevy dochází u dětí již od narození k rozvoji a podpoře případných genetických dispozic k agresivnímu chování. Agresivní vzorce chování jsou pak sociálně upevňovány, přijímány jako žádoucí a výhodné a stávají se standardním způsobem řešení mezilidských konfliktů.

Když se do vězeňského prostředí dostane jedinec s takto sociálně narušenou osobností, mohou se v něm znaky agrese dále posilovat vězeňskou subkulturou (tzv. „**druhým životem odsouzených**“) nebo se sám stane obětí např. šikany.

V praxi spadá řešení jednotlivých případů agrese do pravomoci zaměstnanců příslušných věznic. Zde je velmi nutný individuální přístup ke každému případu. Jako základní opatření lze zařadit snahy o co nejúčinnější diferenciaci, využití zákonných represivní opatření či rozšíření specializovaných oddělení pro odsouzené s poruchami chování, duševními poruchami a dále pak pro závislé odsouzené na alkoholu, drogách či dalších návykových látkách. Uvedené postupy společně s modernizací ubytovacích podmínek, profesionalizací personálu a větším důrazem na smysluplné trávení volného času vězňů jsou základem alespoň částečné eliminace nežádoucích agresivních projevů mezi odsouzenými.

Tuto práci považuji pouze jako základ, kdy si je nutné přiznat, že se zde věnuji jen viditelné části agresivních projevů odsouzených, tedy pomyslnou špičkou ledovce. Jak už bylo řečeno, stále zde zůstává fakt malého procentuálního podílu ohlášených případů samotnými odsouzenými, a to jak oběťmi, tak

i případnými svědky šikany či dalších agresivních projevů. Latentní část, kterou předpokládáme, je možné rozkrývat jen velmi obtížně, což je vcelku logické při tak specifickém prostředí jakou věznice je.

Uvedené jevy se samozřejmě netýkají všech odsouzených, některé (např. fyzické napadení zaměstnance) se z vězněné populace týká jen jednotlivců. Přesto je nutné negativní jevy v penitenciárním prostředí pozorně studovat, protože bez poznání vlastností kteréhokoliv sociálního jevu nelze stanovit ani jeho prevenci.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

ČEPELÁK, Jiří. *Penitenciární psychologie. 1. díl*. Praha: Vysoká škola sboru národní bezpečnosti, 1982. ISBN neuv.

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. L. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. 206s. ISBN 80-902614-1-8.

DRVOTA, Stanislav. *Od zvířete k člověku*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1979. 456s. ISBN neuv.

FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 255s. ISBN 80-7178-367-6.

GÁL, Fedor. *Násilí*. 1. vyd. Praha: Egem, 1994. 144s. ISBN 80-85395-41-X.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. 183s. ISBN 80-86708-05-5.

HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Jiří Budka, 1994. 301s. ISBN 80-901549-0-5.

HERÁK, Ladislav. *Za mřížemi*. Brno: Společenství Romů na Moravě, 2003. ISBN neuv.

HERETIK, Anton. *Základy forenzní psychologie*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství, 1994. 220s. ISBN 80-08-01870-4.

KERN, Hans, a spol. *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 1999. 287s. ISBN 80-7367-121-2.

KOCUROVÁ, Marie. *Agresivita a šikánování*. 1. vyd. Plzeň: Pedagogické centrum, 2002. 12s. ISBN 80-7020-101-0.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikánování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 256s. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikánování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 128s. ISBN 80-7178-123-1.

LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.

MAŘADEK, Vladimír. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. 1. vyd. Opava: Vydavatelství Obálka, 2000. 70s. ISBN neuv.

NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Academia, 1997. 590s. ISBN 80-200-0689-3.

NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Academia, 1996. ISBN 80-200-0592-7.

NETÍK, Karel. NETÍKOVÁ, Daria. *Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky*. 1. vyd. Praha: Ústav kriminalistiky právnické fakulty Univerzity Karlovy, 1991. 65s. ISBN 80-7066-518-1.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995.
ISBN 80-7178-049-9.

SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z peneologie. III. díl*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 69s. ISBN 978-80-7372-205-0.

SOCHŮREK, Jan. *Úvod do peneologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. 80s. ISBN 978-80-7372-287-6.

SPURNÝ, Joža. *Psychologie násilí*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Eurounion, 1996. 136s. ISBN 80-85858-30-4.

STANKOWSKI, Adam. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. 1. Vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě – Pedagogická fakulta, 2004. 142s. ISBN 80-7042-360-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 872s. ISBN 80-7178-802-3.

Zákonné normy a interní předpisy

Sbírka nařízení generálního ředitelství Vězeňské služby ČR č. 82/2006 Sb.,
o předcházení a včasném odhalování násilí mezi obviněnými a odsouzenými.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., *kteřou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody*

Zákon české národní rady č. 555/1992 Sb., *o Vězeňské a justiční strážci ČR*, ve znění pozdějších změn a doplnění

Zákon č. 140/1961 Sb., *trestní zákon*, ve znění pozdějších změn a doplnění

Zákon č. 141/1961 Sb., *o trestním řízení soudním*, ve znění pozdějších změn a doplnění

Zákon č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů*, ve znění pozdějších změn a doplnění

Časopisy

České vězeňství č. 1, ročník 2006

České vězeňství č. 5, ročník 2006

Elektronické zdroje

Vězeňská služba České republiky: *Statistické ročenky VS ČR 1996-2007* [online].
[cit. 2008-06-16]. Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/kategorie/?k=Statistické%20údaje&o=0&p=150>

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA I - Počty zjištěných případů násilí v letech 2001 – 2007

PŘÍLOHA II - Vývoj stavů odsouzených mužů a žen v letech 2002 – 2007

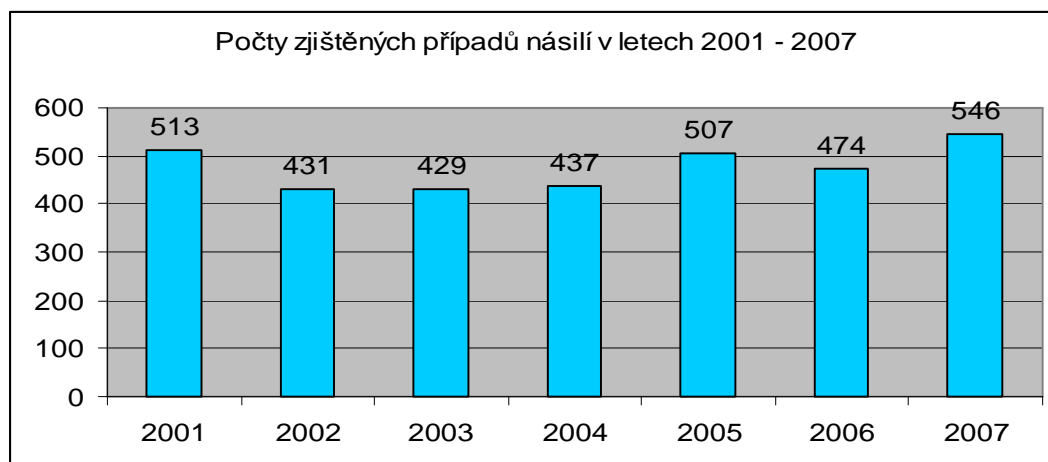
PŘÍLOHA III – Vězeňský argot

PŘÍLOHA I

Počty zjištěných případů násilí v letech 2001 – 2007¹

V níže uvedené tabulce a grafu jsou vyčísleny základní údaje o počtech obviněných a odsouzených a počtech případů násilí za roky 2001 – 2007.

Rok	Počet obviněných	Počet případů u obviněných	Počet odsouzených	Počet případů u odsouzených	Celkem případů
2001	5739	199	15514	314	513
2002	3412	136	13881	295	431
2003	3410	123	13559	306	429
2004	3323	103	14773	334	437
2005	3045	106	16122	401	507
2006	2582	74	16542	400	474
2007	2369	104	16734	442	546

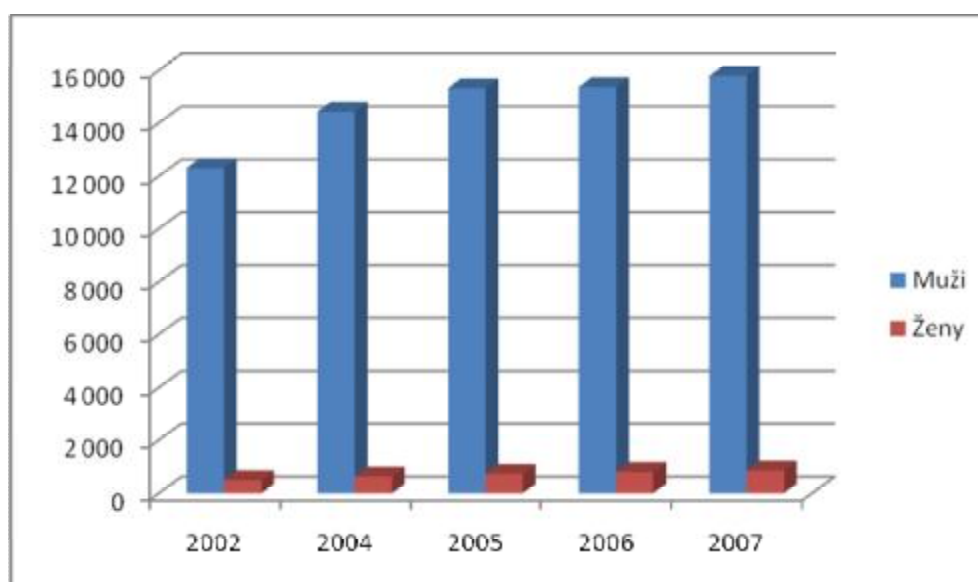
V roce 2007 došlo ve věznicích celkem k 546 případům násilí. Z údajů v tabulce vyplývá, že se výrazně zvýšil počet případů násilí u obviněných(+ 30) a taktéž se zvýšil počet případů násilí u odsouzených(+42). Celkem tedy došlo ke zvýšení o 72 případů zjištěného násilného jednání.

¹ Zdroj: vnitřní materiály VS ČR. Podklad pro gremiální poradu konanou dne 31. března 2008.

PŘÍLOHA II

Vývoj stavů odsouzených mužů a žen v letech 2002 – 2007²

Stav k 31.12.					
	2002	2004	2005	2006	2007
Muži	12 321	14 437	15 336	15 376	15 792
Ženy	508	637	741	803	855
Celkem	12 829	15 074	16 077	16 179	16 647

² Zdroj: vnitřní materiály VS ČR. Podklad pro gremiální poradu konanou dne 31. března 2008.

PŘÍLOHA III

VĚZEŇSKÝ ARGOT³

Ideologizace znamená přijetí norem a pravidel vězeňského prostředí. Akceptace skupinové identity je pro vězně oporou, a proto ji přijímá, pokud nemá zvlášť dobře fungující zázemí nebo silné vnitřní přesvědčení. **Adaptace na nové prostředí se projevuje také přijetím specifického žargonu**, který je jedním ze znaků potvrzujících specifičnost skupiny vězňů a jejich vymezení.

amina	amnestie
apartmá	cela
bengo	dozorce
bonzák	udavač
bronx	vězení
buk	homosexuál
dostačák	poměrně vysoký trest
čert	policista
dojet	být usvědčen a zajištěn
holub	dopis bez cenzury
katr	dveře ve věznici
koňovat	poslat něco z cely do cely přes okno
koště	viz. buk
kukačka	strážný mající dozor
mrskat si to	výraz pro psychické strádání
mukl	vězeň
myš	nově příchozí vězeň
nášup	trest získaný navíc ve vězení
pampeliška	osoba se slabší psychikou
piškoty	hustá mříž na oknech cel
pohřebák	dopis, který obsahuje zprávu o rozchodu s blízkou osobou
prcačkář	pachatel mravnostních deliktů spáchaných na dětech
řemínky	pouta
ranec	vysoký trest
oddělanej	označení pro osobu v nebezpečí

³ Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, 2004, s. 822.

ABSTRAKT

KRZÁK, J. *Šikana, agresivita a agresivní projevy mezi odsouzenými*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce PhDr. Hála Jaroslav.

Klíčová slova: agrese, agresivita, šikana, násilí, zneužívání návykových látek, penitenciární prostředí, odsouzený,

Předkládaná bakalářská práce se zabývá popisem agresivních projevů odsouzených a rozbořem možných příčin těchto negativních jevů za zdmi věznic. Pozornost je věnována jak agresi mezi vězni navzájem, tak vůči zaměstnancům. Zabývám se též penitenciární problematikou šikany a zneužívání návykových látek vězeňskou subkulturou.

V první části je pozornost věnována jednotlivým formám agrese v penitenciární prostředí, které jsou zde členěny dle agresorem ohrožovaných objektů a způsobem agresivního projevu.

Další kapitoly se věnují jednotlivým faktorům ovlivňujícím agresivní chování přímo v penitenciárním prostředí. Jsou zde podrobněji popsány příčiny, které objektivně ovlivňují možný výskyt negativních jevů ve věznicích. Na rozbor příčin agrese navazuje část, která se zabývá některými možnostmi prevence nežádoucího chování od pomoci zákonem daných prostředků až po vlastní profesionalizaci personálu Vězeňské služby ČR.

Statistický výzkum v závěrečné části je zaměřen na množství výskytu jednotlivých předpokládaných činitelů, které negativně ovlivňují či ovlivnily agresivitu odsouzených.

ABSTRACT

Vexation, aggressiveness and aggressive behaviour in the community of convicted prisoners.

Key words: aggression, aggressiveness, vexation, violence, substance misuse, penal environment, convicted

This thesis describes aggressive behaviour of convicted prisoners and reasons of these negative events behind the prison's walls. The attention is paid to the aggressiveness between prisoners as same as the aggressiveness towards workers. I also analyse the penal problems of vexation and substance misuse by prisoners.

In the first part is paid attention to each form of aggressiveness in penal environment which is sorted according to the objects endangered by aggressor and a kind of aggressive behaviour.

Next chapters follow an each factor influencing aggressive behaviour right in the penal environment. There is a deeper description of reasons which objectively affect possible occurrence of negative events in prisons. The consequential chapter explains some prevention possibilities of undesirable behaviour from help of law to professionalization of workers in the Prison service of Czech Republic.

Statistic research in the last part is focused on the amount of occurrence of each expectant factors which negatively affect or have affected the aggressiveness of convicted prisoners.